

Kalkınma Göstergelerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Ölçütü Olarak Toplumsal Cinsiyet Endeksleri: Bu Endeksler Eşitsizliği Ölçebilir mi?

Ferda UZUNYAYLA¹

¹ Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, ferdauzunyayla@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3061-767X

Öz: Günümüzde giderek kullanımı genişleyen toplumsal cinsiyet endekslerinin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik bilgi ve politika üretimini uluslararası ölçekte şekillendirmeleri, bunların nasıl bir bilgi ve politika ürettiğini, nasıl ölçümler yaptığını sorgulamayı önemli hale getirmektedir. Bu doğrultuda çalışmada şu sorulara cevap aranmaktadır: Toplumsal cinsiyet endeksleri, kavramsal ve kuramsal açıdan eşitsizliği ölçmek için yeterli ölçütler midir? Bu endekslerdeki gösterge ve değişkenler cinsiyet eşitsizliğini yansıtmaya uygun mudur? Çalışma bu sorgulamalara dayalı olarak, toplumsal cinsiyet endekslerinin uluslararası gündeme oturması ve yaygınlaşmasına öncülük eden Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın geliştirdiği endekslerin eleştirel bir incelemesinin ardından, bu endekslerinin yol açtığı tartışmalar sonucu geliştirilen toplumsal cinsiyet endekslerini ele almakta ve tüm bu endekslerin nasıl bir bilgi üretim sürecine dayandığının genel bir değerlendirmesini yapmaktadır. Bu incelemelere dayalı olarak çalışmanın argümanı ise, toplumsal cinsiyet endekslerinin, gösterge seçimi itibarıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini kavramsal açıdan dar bir şekilde ele alan, anlamı daraltması itibarıyla toplumsal cinsiyet politikaları üretimini olumsuz etkileyen, politika üretimini uzmanların ampirik ölçümlerine bağlı hale getirerek teknikleştirilen ve dolayısıyla eşitsizliği yansıtmak açısından sorunlu ve yetersiz ölçütler olduğudur. Bu açıdan çalışmanın önemi, birbirleriyle diyalog halinde gelişen toplumsal cinsiyet endekslerinin eleştirel bir gözle değerlendirmesini yaparak, bunların cinsiyet eşitsizliklerini ölçme ve yansıtmaya yönelik yeterliliklerini sorgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet Endeksleri, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Göstergeler

Jel Kodları: O15, J16, J20

Gender Equality Indices as a Measure of Gender Inequality in Development Indicators: Can These Indices Measure Inequality?

Atıf: Uzunyayla, F. (2025). Kalkınma göstergelerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği ölçütü olarak toplumsal cinsiyet endeksleri: Bu endeksler eşitsizliği ölçebilir mi?. *Fiscaeconomia*, 9(Toplumsal Cinsiyet Özel Sayısı), 231-252. <https://doi.org/10.25295/fsecon.1720124>

Geliş Tarihi: 15.06.2025

Kabul Tarihi: 24.07.2025

Telif Hakkı: © 2025. (CC BY) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Abstract: The increasing use of gender indices today shapes the production of information and policies on gender inequality on an international scale. This makes it important to question how these indices produce information and policies, as well as how they measure gender inequality. In this regard, the study seeks to answer the following questions: Are gender indices sufficient criteria for measuring inequality from conceptual and theoretical perspectives? Are the indicators and variables in these indices appropriate for reflecting gender inequality? Based on these questions, the study critically examines the indices developed by the United Nations Development Program (UNDP), which pioneered the establishment and widespread use of gender indices on the international agenda. The study then examines the gender indices developed as a result of the debates sparked by the UNDP's indices and provides a general assessment of the knowledge production process underlying all of these indices. The study argues that gender indices are problematic and inadequate criteria for reflecting inequality because they conceptually address gender inequalities narrowly in terms of indicator selection. They also negatively affect the production of gender policies by narrowing their meaning and making policy production dependent on experts' empirical measurements. Thus, they are problematic and inadequate criteria for reflecting inequality. The importance of this study lies in its critical evaluation of gender indices that have developed in dialogue with one another, thereby questioning their adequacy in measuring and reflecting gender inequalities.

Keywords: Gender Indices, Gender Inequality, Indicators

Jel Codes: O15, J16, J20

1. Giriş

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine ilişkin nicel değerlendirmeler, kalkınma göstergeleri ve kadınların ekonomik ve sosyal konumundaki gelişmeler arasındaki bağlantıları analiz etmek amacıyla ortaya çıkmış ve bu alana dair ilginin akademik dünya ve uluslararası kuruluşlar arasında giderek artmasıyla son yıllarda cinsiyet eşitsizliğini ölçen birbirinden farklı toplumsal cinsiyet endeksleri geliştirilmiştir (Permanyer, 2008; Verloo & Van der Vleuten, 2009; Schmid, 2022). Ekonomik kalkınma göstergelerinden hukukun üstünlüğü göstergelerine, insan haklarından sağlığa yaygın bir kullanım alanına sahip göstergeler, “karmaşık olguların sayısal gösterimlerine duyulan güven” ile ulusal ve uluslararası düzeyde, hükümetler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve kalkınma kuruluşlarında 1990’lı yılların ortalarından itibaren, giderek yaygınlaşan bir bilgi üretim biçimi haline gelmiştir (Merry, 2011, ss. 83-84). Sayısal ölçümlere dayalı bu bilgi üretim süreciyle, ihlal ve eşitsizlikler “görünür” hale getirilerek, bu göstergelere dayalı değerlendirilmeler yapılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet istatistikleri, kadınların bilimden ve bilimsel kurumlardan dışlanmasına ve ataerkil bilgi üretimine karşı geliştirdiği feminist mücadele ve itirazlarının bir uzantısı olarak son dönemde yeni ve önemli bir tartışma alanı olarak ortaya çıkmıştır (Walby, 2005, s. 372). Kadınların mücadelesi, ataerkil bir bakış açısıyla üretilen istatistiklerin, cinsiyete göre ayrıştırılmasına yönelik talepleri gündeme getirmiştir. Bu mücadele zamanla bu talepleri uluslararası kurumların gündemine taşımıştır. Özellikle dünya genelinde düzenlenen uluslararası konferansların ardından (1994 yılında Kahire’de düzenlenen Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı ile 1997 yılında Pekin’de düzenlenen XXIII. Uluslararası Nüfus Konferansı) Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın (United Nations Development Programme-UNDP) gündemine “Binyıl Kalkınma Hedefleri” kapsamında üçüncü bir hedef olarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşvikini ve kadınların güçlendirilmesini sokmuştur (Permanyer, 2010, s. 181). Bu hedef aynı zamanda UNDP’nin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini temsil eden göstergeleri geliştirmesine yönelik adımları atmasına yol açmış ve dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliği ölçümlerinin dünya genelinde yaygınlaşmasına başlangıç oluşturmuştur.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ölçülmesinin akademide, ulusal ve uluslararası gündemde önemli bir yer edinmesinin diğer nedenleri arasında cinsiyet eşitliği meselesinin kendi başına önemli konu olmasının yanı sıra kadınların göreceli konumunu iyileştirmek açısından ülkelerin attığı adımları izlemek ve karşılaştırmak için kriter ve gösterge geliştirilmesi ile toplumsal cinsiyet eşitliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair ilginin artması bulunmaktadır (Dijkstra, 2002, s. 301; Permanyer, 2010, s. 182). Bu sıralanan son neden, özellikle iktisatçılar arasında toplumsal cinsiyet endekslerine yönelik ilginin yükselmesine yol açmıştır. Örneğin Dünya Bankası kadınların güçlendirilmesinin büyümeye katkı sağlayacağını belirtmiş, yapılan akademik çalışmalarda bu ilişkinin varlığı ampirik olarak test edilmiştir. Çalışmalarda çelişkili sonuçlar sergilenmiş, bazılarında yüksek büyüme oranlarının cinsiyet eşitliği seviyesini artırdığına dair sonuçlar bulunurken, bazılarında ise Doğu Asya ekonomisi örneğinde olduğu gibi yüksek büyüme oranları ile yüksek bir cinsiyet eşitsizliği seviyesi ve düşük ücretlerin bir arada olduğu dile getirilmiştir (Permanyer, 2013, s. 929). Böylece cinsiyet eşitliğine yönelik artan ilgi, cinsiyet eşitliğini ölçmeyi amaçlayan endekslerin sayısını 2000’li yıllarda hızla artırmıştır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği endekslerinin tarihi 1980’li yıllara dayanmakta; ilk olarak Kersti Yllö 1984 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin aile içi şiddet üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla Kadınların Statüsü Endeksi’ni (Status of Woman Index) ve ardından 1988 yılında ise David B. Sugarman ve Murray A. Straus, ABD’nin elli eyaletinde kadınların erkeklere oranla statü düzeyini ölçmek amacıyla Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi’ni (Gender Equality Index) geliştirmiştir (Bericat, 2012, ss. 1-2). Ancak toplumsal cinsiyet endekslerine ilişkin tartışmaların uluslararası gündemin bir parçası haline gelmesi ve bu endekslere yönelik tartışmaların yoğunlaşması, UNDP’nin İnsani Gelişim Ofisi tarafından, 1995 İnsani

Gelişme Raporu'nda Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi (Gender-related Development Index-GDI) ve Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Ölçütü (Gender Empowerment Measure-GEM) adlı iki endeksin yayımlanmasından sonra olmuştur (UNDP, 1995, ss. 72-73). Bu endeksler, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ölçümünü kavramsal, ampirik ve metodolojik açıdan yoğun bir tartışmaya açmış ve gelen eleştirilerle birlikte yeni endeksler geliştirilmiştir.

Ölçümün nasıl olacağı, hangi göstergeleri içereceği gibi sorular ekseninde ortaya çıkan tartışmalar, çok sayıda endeksin (örneğin, Kadınların Görelî Statüsü Endeksi, Afrika Toplumsal Cinsiyet Statüsü Endeksi, Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi vb.) gelişmesine yol açmıştır (Permanyer, 2013, s. 928; Bericat, 2012, s. 2; Worsdale & Wright, 2021). Tüm bu endeksler farklı biçimlerde kategorize edilmektedir. Örneğin amaca dayalı olarak yapılan kategorizasyon, toplumsal cinsiyete duyarlı kalkınmayı (diğer bir ifadeyle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan refah kaybını ölçmeyi) amaçlayanlar ya da farklı boyutlardaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini bir araya getirerek ortalama toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ölçmeyi amaçlayanlar olarak gruplandırılmaktadır. Başka bir kategorize etme biçimi, endekslerin hangi boyutları içerdiğine dayalı yapılmaktadır. Örneğin, endeksin refah ve güçlenmeye ilişkin toplumsal cinsiyet farklılıklarını mı yoksa haklar ve kurumlar açısından farklılıkları mı ölçtüğüne dayalı yapılan gruplandırma bunlardan biridir (Klasen, 2017, s. 2). Farklı biçimlerde kategorize edilebilen toplumsal cinsiyet endekslerinin tümü dört dalga halinde, birbirleriyle eleştirel bir diyalog içinde gelişmiştir. 1995 yılında Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilen GDI ve GEM ilk dalga endekslerdir. Bunlara yönlendirilen, toplumsal cinsiyet eşitliğini doğrudan ölçen değil, toplumsal cinsiyete duyarlı kalkınmayı ölçen endeksler oldukları yönündeki temel eleştirilerden sonra ikinci dalga endeksler ortaya çıkmış ve bunlar toplumsal cinsiyet eşitliğini doğrudan ölçmeyi amaçlamıştır. Üçüncü dalga endeksler, GDI ve GEM göstergelerini birleştirerek ölçümlerin kapsamını genişletme hedefi doğrultusunda, dördüncü dalga endeksler ise endekslerin bilgilendirme kapsamını genişletme ve bu doğrultuda özellikle belirli toplumsal cinsiyet bağlamlarına yönelik endeksler geliştirme çabası sonucunda doğmuştur (Schmid, 2022, s. 914). Tüm bu toplumsal cinsiyet endeksleri ve bunlara dayalı yapılan ülkeler arası kıyaslamalar, akademisyenler ve politika yapıcılar tarafından cinsiyet eşitliği politikalarının etkin olup olmadığının belirlenmesi üzerinden savunulmasına rağmen birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Çünkü bu gösterge ve ölçümler, cinsiyet eşitsizliğinin daha görünür olmasına katkı sağlamakla birlikte hedeflerin ve ölçütlerin belirlenmesi sürecine içkin değer yargıları ve sürecin depolitize edilerek teknikleştirilmesi gibi ciddi sorunlar içermektedir (Verloo & Van der Vleuten, 2009, s. 178). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet endekslerinin, cinsiyet eşitliğinin anlamını nasıl etkilediği, hangi güç ilişkilerini içerdiği, içerdiği güç ilişkileri itibarıyla kıyaslama ve sıralamanın inşasını nasıl etkilediği önemli sorgulama alanlarını oluşturmaktadır.

Bu nedenle, günümüzde giderek kullanımı genişleyen toplumsal cinsiyet endekslerinin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik bilgi ve politika üretimini uluslararası ölçekte şekillendirmeleri, bunların nasıl bir bilgi ve politika ürettiğini ve nasıl ölçümler yaptığını sorgulamayı önemli hale getirmektedir. Bu açıdan çalışmanın önemi, birbirleriyle diyalog halinde gelişen toplumsal cinsiyet endekslerinin eleştirel bir gözle değerlendirmesini yaparak, bunların cinsiyet eşitsizliklerini ölçme ve yansıtmaya yönelik yeterliliklerini sorgulamaktır. Bu doğrultuda çalışmada şu sorulara cevap aranmaktadır: Toplumsal cinsiyet endeksleri, kavramsal ve kuramsal açıdan eşitsizliği ölçmek için yeterli ölçütler midir? Bu endekslerdeki gösterge ve değişkenler cinsiyet eşitsizliğini yansıtmaya uygun mudur? Çalışma bu sorgulamalara dayalı olarak, toplumsal cinsiyet endekslerini üç bölüm halinde incelemektedir. İlk bölümde, toplumsal cinsiyet endekslerinin uluslararası gündeme oturması ve yaygınlaşmasına öncülük eden UNDP'nin geliştirdiği endekslerin ortaya çıkışı ve eleştirel bir incelemesi yapılacaktır. İkinci bölümde, UNDP endekslerinin yol açtığı tartışmalar sonucu geliştirilen toplumsal cinsiyet endeksleri ele alınacaktır. Üçüncü bölümde toplumsal cinsiyet endekslerinin nasıl bir bilgi üretim sürecine dayandıklarının genel bir değerlendirmesi yapılacaktır. Bu

incelemelere dayalı olarak çalışmanın argümanı ise toplumsal cinsiyet endekslerinin; gösterge seçimi itibarıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini kavramsal açıdan dar bir şekilde ele alan, anlamı daraltması itibarıyla toplumsal cinsiyet politikaları üretimini olumsuz etkileyen, politika üretimini uzmanların ampirik ölçümlerine bağlı hale getirerek teknikleştiren ve dolayısıyla eşitsizliği yansıtmak açısından sorunlu ve yetersiz ölçütler olduğudur.

2. Toplumsal Cinsiyet Endekslerinin Anaakımlaştırılmasında Öncü Olan UNDP Endeksleri

Toplumsal cinsiyet endekslerinin uluslararası gündeme oturması, tartışılması, kullanılması ve yaygınlaşmasına, UNDP tarafından 1995 İnsani Gelişme Raporu'nda geliştirilen iki endeks, GDI ve GEM öncülük etmiştir. UNDP raporlarının, akademik ve politik çevrelerde küresel çapta güçlü etkiye sahip olması, bu endekslerin dünya ölçeğinde kabul görmesine ve cinsiyet eşitsizliklerini belirlemede en temel ölçütler haline gelmesine yol açmıştır (Permanyer, 2013, s. 928; Worsdale & Wright, 2021, s. 1661). UNDP endeksleri, politik açıdan, hükümetlerin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına yönelik ilgisinin artmasını sağlarken, kuramsal açıdan ise toplumsal cinsiyet eşitliği ve makroekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair tartışmalara yol açmıştır (Dijkstra & Hanmer, 2000, s. 42). UNDP endekslerinin popüler hale gelmesinin altında, geniş bir coğrafi ve zamansal kapsama sahip olmaları, uluslararası karşılaştırma yapmaya olanak sağlamaları ve kolay yorumlanabilir olmaları yatmaktadır (Hirway & Mahadevia, 1996, ss. 87-88; Permanyer, 2010, s. 184). Netice itibarıyla, Birleşmiş Milletler'in toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi meselelerini kalkınma hedeflerine dahil etmesi, son yıllarda toplumsal cinsiyet eşitliği konularına ve bunların ölçümüne olan ilgiyi artırmıştır (Permanyer, 2008, s. 87; Schmid, 2022, s. 909).

GDI ve GEM, UNDP'nin insani gelişmenin ölçümüne toplumsal cinsiyet boyutunu ekleyerek, bununla ilgili göstergeler geliştirilmesiyle açığa çıkmıştır. GDI, İnsani Gelişme Endeksi'nin (Human Development Index-HDI) üç bileşenindeki (yaşam süresi, eğitim ve gelir) toplumsal cinsiyet farklarının belirlenerek, bu farkların insani gelişme üzerinde yarattığı etkiyi ölçen bir endekstir; GEM ise kadın ve erkeklerin, ekonomik, politik ve profesyonel yaşama katılımlarını (parlamentodaki, yönetici, teknik ve idari pozisyonlarındaki oranları ve kazanılmış gelirdeki oranları) ölçen bir endekstir (UNDP, 1995, s. 73). Dolayısıyla, GDI, bir ülkenin genel başarı düzeyini, cinsiyet farklarına göre düzeltilmiş olarak ölçerken; GEM, kadınların belirli iktidar araçlarına erişim derecesini ölçmektedir (Permanyer, 2008, s. 88). GDI'nın ölçümünde, HDI'nın göstergeleri toplumsal cinsiyet eşitsizliğine göre ayarlanmaktadır. HDI'nın üç bileşenindeki kadın ve erkekler arasındaki fark kadar HDI değerine bir "refah cezası" (well-being penalty) uygulanmakta ve dolayısıyla fark büyüdüğü ölçüde GDI, HDI'dan o kadar fazla sapmakta, yani ceza katsayısına bağlı olarak GDI, HDI'ya göre o kadar düşük olmaktadır (Bardhan & Klasen, 2000, s. 191; Klasen, 2006, s. 245). Aynı şekilde GEM de siyasal, ekonomik temsildeki ve gelirdeki eşitsizlikleri cezalandıran (yani kadınlar ve erkeklerin belli iktidar araçlarına erişiminde oluşan farklara bir eşitsizlik cezası uygulayarak değerlendirme yapan) bir ölçüme dayanmaktadır (Klasen, 2017, s. 8). Kısacası, GDI toplumsal cinsiyete uyarlanmış bir refah ölçütü olarak, GEM ise kadınların güçlenmesinin ölçütü olarak sunulmuştur.

3. GDI ve GEM'in Kavramsal, Ampirik ve İdeolojik Eleştirisi

UNDP endeksleri öncelikle kavramsal olarak, toplumsal cinsiyet eşitliğini yansıtmaya ilişkin yeterlilikleri ve içerdikleri bileşenlerin toplumsal cinsiyet farklarını ele alma biçimleri itibarıyla incelenenektir. Ardından ampirik açıdan ortalamaya dayalı hesaplamalar kullanmaları ve içerdikleri bileşenlere verdikleri ağırlık ve bunların birleştirilmesi itibarıyla nasıl sorunlar taşıdıkları açısından tartışılacaktır. Son olarak ise ideolojik açıdan birey odaklı analizleriyle, patriyarkal kapitalist sistemin yol açtığı toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini göz ardı etmeleri açısından değerlendirileceklerdir.

UNDP endekslerinin kavramsal açıdan sorgulanmasını gerektiren yönlerinin başında, bu endekslerin ölçmeyi hedeflediği unsurun toplumsal cinsiyet eşitliği olup olmadığı gelmektedir. Bu açıdan akla gelen ilk soru, bu endeksler toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ölçütü olabilir mi sorusudur. Sözü geçen sorunun yanıtlanması birçok tartışmaya konu olmuş ve böyle bir ölçüt olmadıklarına yönelik ciddi eleştiriler yapılmıştır. GDI, bir ülkedeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini, cezalandırmak suretiyle kalkınma düzeyine yansıtan bir endeks olarak cinsiyet eşitliği ölçütü değil bir kalkınma ölçütü olarak görülmüş ve bu nedenle, bir ülkede toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin durumuna, bu eşitsizliklerin önemli sorunlara yol açıp açmadığına dair bilgi veremeyecek olması üzerinden eleştirilmiştir (Dijkstra & Hanmer, 2000, s. 43; Charmes & Wieringa, 2003, s. 430; Schüler, 2006, s. 175, Klasen, 2006, s. 246; Permanyer, 2010, s. 187). HDI'dan bağımsız bir anlama sahip olmadığı için kendi başına toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ölçen bir gösterge niteliği taşımadığının altı çizilmiştir (Klasen & Schüler, 2011, s. 4). Aynı şekilde GEM de kadınların güçlenmesini ölçerken, bir yandan kadın gücünü görece olarak ölçen değişkenler (parlamentoda temsil oranları vb.) diğer yandan kişi başına düşen mutlak gelir düzeyini ölçen değişkenleri beraber kullanarak, cinsiyet eşitsizliğini doğrudan yansıtmak açısından net olmayan, mutlak ve görece ölçümlerin bir kombinasyonundan oluşmasıyla eleştirilmiştir (Beneria & Permanyer, 2010, s. 377). Bu endeksler, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ölçümünü refah düzeyi ölçümüyle karıştırmaları nedeniyle ciddi eleştiriye uğramış, doğrudan bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği ölçütü değil, toplumsal cinsiyete duyarlı kalkınma ölçütü olarak nitelendirilmişlerdir.

Permanyer, GDI'yı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir ölçütü olmaktan ziyade, bileşenlerindeki (örneğin kazanılan gelir) cinsiyet farklılıklarına göre düzeltmelerin yapıldığı, kişi başına düşen Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) ile ilişkili bir verimlilik göstergesi olarak nitelendirmiştir (2013, s. 930). Bu nedenle GDI ve GSYİH aynı bilgiyi üretmekte, 137 ülke üzerinden yapılan hesaplamada GDI sıralaması ve kişi başına düşen GSYİH sıralaması arasında önemli bir fark olmadığı görülmektedir. GDI'nın, kişi başına gelirle arasındaki güçlü pozitif ilişki nedeniyle, endeks ülkeler zenginleştikçe toplumsal cinsiyet eşitliği derecelerinin de artacağı yönünde tartışmalı bir sonucu ortaya çıkarmaktadır. Ancak feminist yazının gösterdiği gibi, kadınların daha yüksek gelir paylarına sahip olması gerekli, ancak eşitlik açısından yeterli olmayan bir koşuldur. Nitekim kadınlar, ücretli çalışırken çocuk bakımı ve aile işleri gibi birçok karşılığı ödenmeyen emek harcamakta, ayrıca gelirleri arttığında çocuklarına sağlayacakları desteğin azalmasına yönelik bir denge sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. Dolayısıyla iktisadi kalkınma ve kişi başına gelirdeki artışların toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki etkilerini tek bir gösterge ile değerlendirmek ülkelere özgü niteliksel ve niceliksel kapsamlı bilgiler olmadan mümkün değildir (Dijkstra & Hanmer, 2000, ss. 47-48). Diğer taraftan GDI'nın GSYİH ile yakın ilişkisinin ortaya çıkardığı diğer bir sorun, GSYH düzeyiyle ilişkili biçimde ülkeler arası GDI sıralamalarının yapılmasının yoksul ülkeleri dezavantajlı konuma sokması ve bu ülkelerin GDI puanı üzerinden toplumsal cinsiyet eşitliği düzeylerine dair yanlış yorumların ortaya çıkması olmuştur (Schmid, 2022, s. 918). Aynı sorunu GEM de içermekte, GEM'de gelir bileşeninin ölçümü, kadın ve erkeklerin oransal gelir paylarına dayalı olarak değil, gelir seviyesine göre yapılmaktadır. Bu nedenle yoksul bir ülkede gelir eşitliği sağlansa bile gelir seviyesine dayalı ölçüm yapıldığı için bu ülkenin GEM değeri düşük olarak hesaplanmaktadır (Schüler, 2006, s. 163). Dolayısıyla UNDP endekslerinin gelirle kurduğu ilişki, toplumsal cinsiyet eşitliğini yansıtmak açısından problemli bir ölçüm yapmalarına neden olmaktadır.

UNDP endekslerinin gelirle kurduğu ilişkinin kavramsal açıdan sorgulanmaya açık diğer yanı, ölçümlerde nasıl bir geliri veri aldıklarıdır. Kadınlar ve erkekler için ayrıştırılmış gelir verileri her zaman mevcut olmadığı için bunlar UNDP'nin İnsani Gelişim Raporlarında kaba tahminlerle tarım dışı sektörlerdeki ücretlerde kadın/erkek oranı, ekonomik olarak aktif kadın ve erkek nüfus payları ve kişi başına düşen GSYİH verilerine dayalı olarak hesaplanmaktadır. Dolayısıyla UNDP endekslerinde, kadın ve erkeklerin kazanç bileşenleri, yalnızca ekonomik olarak aktif nüfusun paylarındaki

farklarla belirlenmiştir (Beneria & Permanyer, 2010, s.377). Bu nedenle GDI'nın bileşenleri içinde kavramsal ve ampirik açıdan en sorunlu olan kazanılmış gelir bileşenidir. Bu sorunlardan ilki bu bileşenin hesaplama biçimi ve varsayımlarına dairdir. Endekste kazanılmış gelire ilişkin toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, tarım dışı sektörlerdeki kadın/erkek ücret oranından hareketle hesaplanmaktadır. Ancak bu hesaplama yapılırken, tarım dışı sektörlerdeki ortalama kadın/erkek ücret oranının tüm ekonomideki ücretlerin temsili olarak alınmasıyla, bu oranın tarım sektörü için de aynı olduğu varsayımı yapılmaktadır. Ancak bu varsayımın aksine, temel alınan temsili kadın/erkek ücret oranları, gerçekte tarım ve diğer enformel sektörlerdeki ücretleri yansıtmamaktadır. Tarım ve enformel sektörlerde, aile işletmelerinde toplumsal cinsiyete dayalı kazanç farkları; kadınların karşılaştığı kredi ve işgücü piyasası kısıtları, işgücü talebinin mevsimselliği, yerel ekonominin gücü gibi birçok faktöre bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Dolayısıyla tarım dışı sektörlerdeki bu temsili ortalama ücreti temel alarak, kadın ve erkeklerin faal işgücü içindeki paylarına bakılarak oluşan fark üzerinden cinsiyet eşitsizliğini tanımlamak ve bu fark ölçüsünde ülkeleri cezalandırarak ülkeler arası sıralama yapmak gerçekçi bir ölçümü yansıtmayacaktır. Ayrıca bu temsili göstergenin, kadın ve erkekler için sektörler arasında yüksek bir işgücü hareketliliği varsayımına dayalı olması da diğer sorunlu yönüdür. Nitekim bu varsayım da bölgeler, sektörler ve beceri düzeylerine bağlı olarak oluşan işgücü piyasası katılımları dikkate alındığında gerçekçi olmayacaktır (Bardhan & Klasen, 1999, ss. 992-993).

GDI ve GEM'de gelir değişkeninin sorunlu bir hesaplama dayanaşına temelinde, işgücünün büyük ağırlığının tarım ve kayıt dışı sektörlerde olduğu ülkelerde, bu sektörlerin hesaba katılmamasının ölçümleri hatalı hale getirecek olması bulunmaktadır (Charmes & Wieringa, 2003, s. 430). Ayrıca tarım sektörünün kadınlar için önemli bir istihdam kaynağı olduğu dikkate alındığında gelir bileşenine ilişkin ölçüm daha da problemli hale gelmektedir (Schüler, 2006, s. 167). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kırsal kesimdeki ücretler, kayıt dışı sektörler, geçimlik faaliyetler ve yeniden üretim faaliyetlerinden elde edilen gelirler, ulusal düzeyde GSYİH'ye dahil edilse kadın ve erkeklerin bundan aldıkları paya ilişkin fark çok daha büyük çıkacaktır. Bu aynı zamanda, kadınların erkeklere göre bu faaliyetlere daha fazla zaman ayırması nedeniyle GSYİH'e ekonomik katkılarını görünmez hale getirmektedir (Charmes & Wieringa, 2003, s. 430). Gelir bileşeninin diğer sorunlu yanı ise, kadınların üstlendiği karşılığı ödenmeyen bakım emeğinin, endekslerde görmezden gelinerek yalnızca ücretli gelirlerin insani gelişime katkı sağladığının varsayılmasıdır (Klasen, 2006, s. 249). Böylece toplumsal cinsiyet ilişkilerinin merkezinde yer alan "karşılığı ödenmeyen toplumsal yeniden üretim emeği", bakım ve geçim emeğini içerdiği halde gelir üretmediği gerekçesiyle ölçüme dahil edilmemiştir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitliğini, gelir getiren faktörler üzerinden indirgemeci bir cinsiyet eşitliği modeli ile ele almışlardır. Ayrıca GDI ve GEM'in bakım emeğine yönelik mali ve zamansal katkıları dikkate almayı, formel işgücü piyasalarına katılıma odaklanarak toplumsal cinsiyet eşitliğine yaklaşması, politika geliştirme gücünü de azaltmaktadır. Çünkü bu yönüyle GDI, erkeklerin karşılığı ödenmeyen yeniden üretim emeğine katılımını artırmaya yönelik bir dönüştürücü politika sunamayacaktır (Schmid, 2022, s. 918).

UNDP endekslerindeki gelir bileşeninin içerdiği temel sorunlardan bir diğeri, gelir bileşenindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ölçümünde erkek ve kadın gelirlerinin hane halkı düzeyinde paylaşımının dikkate alınmaması, yani geliri kazanan kişi ile tüketimi yapan kişinin aynı olmadığının göz ardı edilmesidir (Dijkstra & Hanmer, 2000, s. 50; Charmes & Wieringa, 2003, s. 431; Klasen, 2006, s. 249; Klasen & Schüler, 2011, s. 4). Dolayısıyla buradaki kavramsal hata, kazanılan gelirdeki cinsiyet farklarını, tüketim farklarının bir yansıması olarak kabul etmektir. Halbuki, bir kadın tarafından kazanılan yüksek gelir, hane içinde paylaşıldığı takdirde onun için yüksek bir refah ya da tüketim düzeyine dönüşmeyebilir (Bardhan & Klasen, 1999, s. 992). Ayrıca, Chant'ın vurguladığı üzere (2006, s. 205), gelirin hane içindeki eşitsiz dağılımının kadın yoksulluğuna yol

açması sorununun yanında, kadınların hane içinde kaynakları yönetme yetkisi elinde olduğunda da stres, yorgunluk ve kötü muamele sonucu zayıflatılmış olabilmeleridir.

GDI ve GEM’de gelir değişkenine bağlı oluşan farklılık dikkate alınmakta ancak kadınlar yalnızca gelir yoksulluğu ile değil insani yoksullukla da karşı karşıya kalmaktadır. İnsani yoksulluk gelir yoksulluğundan daha geniş biçimde özgürlüğe, onura, özsaygıya sahip olmak, bilgi edinmek, yaratıcı bir yaşam sürmek gibi insan gelişiminin temel unsurlarından mahrum kalınmasıyla oluşmaktadır (Kriti & Tisdell, 2003, s. 4). Dolayısıyla kadın yoksulluğunda, gelir dahil edilmesi gereken bir unsur olmakla birlikte, ölçümün parasal yoksulluğa dayalı yapılması eksik bir ölçüme yol açmakta, kadınların sosyal açıdan dışlanması ya da kapasitelerini geliştirmeleri önündeki engeller dikkate alınmamaktadır (Chant, 2006, s. 203). GDI ve GEM’in, kadın yoksulluğunun bu boyutlarını dikkate almaması toplumsal cinsiyet eşitsizliği ölçümlerini sorunla hale getirmektedir.

Gelir bileşeni yanında GDI endeksinin içerdiği yaşam süresi bileşeni de kavramsal açıdan sorunlar içermektedir. GDI’deki yaşam süresi göstergesinin, kadın ve erkekler arasındaki biyolojik farktan hareketle tanımlanarak hesaplanması, endeksin ölçümünü sorunlu hale getiren bir husustur. Biyolojik açıdan kadınlar erkeklerle göre daha uzun bir ömre sahiptir. Ancak bu biyolojik farklılığı, toplumsal cinsiyet eşitliği ile karıştırmamak gerekmektedir. Nitekim yaşam süresinin biyolojik farklara dayalı bir hesaplaması, sosyal, kültürel ve siyasi politikalar sonucu kadınlara yönelik oluşan ayrımcı uygulamaları dikkate almayan bir sonucu ortaya çıkaracaktır (Dijkstra, 2006, s. 276). Böyle bir sonuç ise, endeksin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ölçme amacıyla tamamen çelişen bir niteliktedir. Bu açıdan GDI, yaşam süresine ilişkin cinsiyet farklarını hesaplarken biyolojik bir çerçeveye sınırlı kalması nedeniyle eksik bir ölçüm yapmaktadır. Biyolojik olarak kadınlar erkeklerden daha uzun yaşama eğilimine sahip olmasına rağmen, cinsiyete dayalı kürtaj, bebek öldürme ya da sistematik kadın ayrımcılığın sonucu oluşan kayıp kadınlar eşitsizlik hesaplamalarına dahil edildiğinde, erkeklerle oranla kadın nüfusunun azlığı, toplumsal cinsiyet endekslerinde dikkate alınmamaktadır (Varkey & Gupta, 2005, s. 954). Dolayısıyla GDI’deki eksik ölçümün nedenleri şunlardır: GDI’nın kullandığı yaşam süresi verisi mevcut koşulları yansıtan bir istatistik iken, “kayıp kadınların” sayısı dikkate alındığında yaşam süresindeki cinsiyet farkları önemli bir sorundur. Gelişmekte olan ülkelerde 100 milyon “kayıp kadın”ın varlığına ilişkin istatistiki bilgiler, GDI’nın verdiği kadın ve erkekler arasındaki yaşam süresine dair küçük farktan oldukça farklı bir tablo sergilemektedir (Bardhan & Klasen, 1999, s. 991). İkinci olarak, GDI hesaplamasında, cinsiyete bağlı seçici kürtaj sonucu doğmamış kız çocukları (örneğin, Çin’de tek çocuk politikalarının yılda bir milyona yakın cinsiyete dayalı kürtaja yol açması sonucu erkek doğumunun kadın doğumuna göre yüzde beşten fazla artırması) hesaba katılmadığı için kadın ve erkek arasındaki yaşam beklentisi farkı az ölçülmektedir (Klasen, 2006, s. 248; Bardhan & Klasen, 1999, s. 991). Bu da başta GDI endeksi olmak üzere toplumsal cinsiyet endekslerinin eşitsizliğin gerçek bir tablosunu sunamadıkları anlamına gelmektedir.

GDI’nın eğitim göstergesi de kadın/erkek eşitsizliğini, yalnızca eğitim süresine dayalı ölçmesi nedeniyle eksik bir ölçüme yol açmaktadır. Çünkü eşitsizliği anlamada, alınan eğitimin niteliği de önem taşımaktadır; örneğin yapısal uyum politikaları nedeniyle devlet okullarının özel okullara kıyasla niteliğinin düşük olduğu yerlerde, ailelerin genellikle erkek çocuklarını özel okullara göndermesi dikkate alınmalıdır (Charmes & Wieringa, 2003, s. 432).

GDI’nın yaşam süresi ve eğitim bileşenlerinin içerdiği sorunların yanı sıra GEM’in de bileşenlerinde kavramsal açıdan problemler bulunmaktadır. GEM, kadınların güçlenmesinin ölçümünde, eğitilmiş ve ekonomik olarak daha avantajlı konumda yer alanlar arasındaki eşitsizliği dikkate alması ve ayrıca iktisadi bir boyut taşımayan, kültürel, cinsel, bedensel ve hukuki unsurları hesaba katmaması nedeniyle toplumsal cinsiyet eşitsizliğindeki güç ilişkilerini yansıtamamaktadır (Beteta, 2006, s. 235; Berik, 2022, s. 11; Wieringa, 2003, s. 433). Örneğin, GEM’in güçlenme ölçütü olarak kadınların toprak ve mirasla ilgili haklarını dikkate almaması, bu endeksle Afrika’da kadınların

güçlenmesinin ölçümünü mümkün kılmaktadır. Uganda’da tarımsal üretimin büyük çoğunluğunu kadınların gerçekleştirmesine rağmen toprağın mülkiyetine %5 oranında sahip olabilmeleri ya da Ruanda, Tanzanya gibi ülkelerde kadınların mal varlığı edinmesine izin veren yasal reformların, dini ve geleneksel hukuk kurallarıyla geçersiz kılınması gibi durumlar, GEM’in değerlendirme kriterlerinde yer almasa da kadınların güçlenmesini bunları dikkate almadan ölçmek mümkün değildir (Adjei, 2015, s. 67). Dolayısıyla GEM, kadınların güçlenmesini ölçmek amacıyla oluşturulmasına rağmen güçlenmeyi dar bir biçimde kavramsallaştırması sorunludur.

GEM’in bileşenlerinin içerdiği diğer bir sorun, siyasi ve ekonomik güçlenme açısından, eğitime erişimi olan, daha çok elit kesimlerin yoğunlaştığı kurumlarda yer alan (parlamento vb.) ve profesyonel mesleklerde çalışan kadınlara odaklanması ve dolayısıyla enformel sektörü göz ardı etmesi itibarıyla sınıfsal bir önyargı içermesidir (Beteta, 2006, s. 222). Bunun sonucu olarak, söz konusu endeksin ölçümünde, parlamentodaki elit ve eğitimli kadınların sınıf çıkarlarının, cinsiyet çıkarlarının önüne geçebileceği ve dolayısıyla bu durumun, yoksul kadınların sosyoekonomik konumunu geliştirmeye dair müdahaleleri engelleyebileceği göz ardı edilmektedir. Bu nedenle GEM “toplumsal cinsiyet temelli sınıf ayrıcalığı ölçütü” olarak görülebilir (Chant, 2006, s. 210). Ayrıca GEM, kadınların kamusal alandaki güçlenmesine odaklanırken, özel alanı (güvenli kürtaj, doğum kontrol yöntemlerinin kullanımı gibi kendi beden ve cinselliklerine ilişkin karar almındaki güçlerini) göz ardı etmektedir (Beteta, 2006, s. 230). Bunların endekse dahil edilmemesinin nedeni olarak verilerin olmaması gerekçe gösterilemez. *“Elbette, veri mevcudiyeti toplumsal cinsiyete duyarlı hesaplamaların kapsamını sınırlamaktadır. Ancak salt ‘hesaplama yapmak için hesaplama yapmak’ çok az değer taşımaktadır. Hatta yetersiz toplumsal cinsiyet göstergelerinin tahmin edilmesi, faydadan çok zarar getirebilir”* (Tisdell, Roy & Ghose, 2001, s. 394).

GDI ve GEM kavramsal sorunlar yanında ampirik sorunlar da taşımaktadır. Bu ampirik sorunların başında, bu endekslerin toplam değeri belirlenirken, içerdikleri göstergelerdeki kadın/erkek farklarının aritmetik ortalamaya göre hesaplamasının yol açtığı ölçüm problemi gelmektedir. Ortalamaya dayalı hesaplamalar, özellikle sosyal ve ekonomik kutuplaşmanın yoğun olması durumunda hem kadınların kendi aralarındaki hem de kadın ve erkekler arasındaki sınıfsal, ırksal vb. eşitsizlikleri gizlemektedir (Chant, 2006, s. 210; Tisdell, Roy & Ghose, 2001, s. 388). Örneğin, eğitimli ve yüksek gelirli kadınlar aile içi bakım yükümlülüklerini piyasadan satın alabilirken, düşük gelirli ve eğitimli kadınlar, ailenin diğer kadın üyelerinden destek almadıkları müddetçe bu yükümlülükleri kendileri üstlenmek zorunda kalmakta, ancak aritmetik ortalama bu farkları yansıtmamaktadır (Folbre, 2006, s. 185).

Ampirik açıdan ikinci bir sorun, endekslerin bileşenlerinin bir araya getirilmesinde bunlara verilen ağırlıklara ilişkin ortaya çıkmaktadır. GDI kazanılmış gelire büyük bir ağırlık verirken, eğitim ve ölüm oranlarındaki toplumsal cinsiyet farklarını büyük ölçüde görmezden geldiği için sorunlu bir göstergedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ölçümünde, eğitim veya yaşam süresine mi yoksa kazanılmış gelire mi daha fazla önem vermek gerekir sorusunun yanıtı ortaya çıkan sonucu ciddi biçimde etkileyecektir. Örneğin GDI’da gelir bileşeni baskın olmasına rağmen, yaşam süresi bileşeni açısından bakalım: Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yaşam beklentisinde yol açtığı bir yıllık azalma kaba bir hesaplamayla kadınlar için ölüm oranında %3,9’luk bir artış anlamına geldiği göz önüne alındığında, diğer bir ifadeyle yaşam süresindeki küçük bir farkın ciddi bir insani bedeli olduğu dikkate alındığında, bu göstergedeki eşitsizliğin gelir bileşenindeki cinsiyet farklarıyla aynı ağırlığa sahip bir ceza katsayısına tabi tutulması, eşitsizliğin ölçümü açısından endeksin sonuçlarını tartışmalı bir konuma sokmaktadır (Bardhan & Klasen, 1999, s. 994). Üçüncü bir ampirik sorun toplumsal cinsiyet farklarına uygulanan toplam cezalardan kaynaklanmaktadır. Toplam ceza uygulanırken, kadın ve erkekler arasında göstergelerde oluşan farkların, kadınları mı yoksa erkekleri mi olumsuz etkilediğine bakmaksızın toplam bir ceza uygulanmaktadır (Tisdell, Roy & Ghose, 2001, s. 393; Klasen, 2006, s. 250). Dolayısıyla cezalandırma, herhangi bir göstergede kadınların erkeklerden

daha yüksek puana sahip olması durumunda oluşın farka da uygulanmaktadır. Bu ise endeksin ortaya çıkış amacının aksine sonuçlar doğurabilecektir. Örneğin, yaşam süresi ve eğitim bileşenleri açısından kadınların erkeklere göre daha iyi performans sergilediği bir ülke, bu iki değişken açısından kadın ve erkeklerin eşit olduğu bir ülkeye kıyasla daha düşük bir puana sahip olacaktır (örneğin 1997 İnsani Gelişme Raporu'ndaki GDI hesaplamasında Norveç'in durumu; kadınların erkeklere oranla avantajlı durumuna rağmen GDI'da yüksek puan alamaması) (Dijkstra, 2002, s. 313). Dolayısıyla bu iki endeks, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini hesaplarken ölçüme ilişkin ciddi sorunlar barındırmaktadır. Ampirik açıdan dördüncü sorun ise, her bir göstergede oluşın cinsiyet farklarının toplanmasına ilişkindir. Bir endeks içindeki farklı göstergelere ait zıt yöndeki negatif ve pozitif sonuçlar bir araya getirilirken bu farkların birbirini götürmesi (telafi etme yaklaşımı) üzerinden toplanması (örneğin yaşam beklentisi ya da eğitimde kadınlar lehine çıkan farklar ile gelirden erkekler lehine çıkan farklar arasında değiş tokuşa gidilmesi), endekslerin sonuçlarının toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri açısından doğru yorumlanmasının önünde engel yaratacaktır (Klasen, 2006, s. 250). Kısacası bu endekslerde ortalamaya dayalı hesaplamalar, ağırlık ve birleştirme yöntemine ilişkin sorunlar, endekslerin ampirik ölçümlerinde yanlışlara yol açmakta, yanlış ölçümler de endekslerin cinsiyet eşitsizliklerini doğru yansıtmalarının ve bu doğrultuda politika üretiminin önüne geçmektedir.

UNDP endeksleri, kavramsal ve ampirik açıdan sorunlu oldukları kadar ideolojik temelleri itibarıyla da sorunludur. Çünkü bu endeksler, kadınların toplumsal yaşamdaki konumları açısından hayati önem taşıyan yoksulluk, eşitsizlik ve patriyarka gibi yapısal boyutları dikkate almamakta, iş bölümünü pekiştiren ataerkil yapı ve şiddete dair göstergeler içermemektedir (Hirway & Mahadevia, 1996, s. 88; Schmid, 2022, s. 918). Hirway & Mahadevia'nın vurguladığı üzere (1996), UNDP'nin insani gelişmenin ölçümüne ilişkin gösterge seçimleri, yalnızca bireysel yetenekler ve onların bireylere özel geri dönüşleri temelinde ele alınmakta, örneğin eğitime yapılan yüksek yatırımların verimlilikte artışa yol açacağı ve bunun da milli gelirden ve fiziksel sermayede artış yaratarak bireylerin ekonomik faaliyetlere katılma fırsatlarını artıracığı örtük bir biçimde ima edilmektedir. Bu ekonomik indirgemeci bakış hem HDI hem de GDI'yı biçimlendirmektedir. Bu yaklaşım, küresel ekonomide kuzey ve güney ülkeleri arasındaki eşitsizlikleri, uluslararası şirketlerin dünya ekonomisindeki hakimiyetini ya da yoksul ülkelerde uygulanan yapısal uyum programlarının iktisadi ve insani gelişmede ve toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerinde yarattığı eşitsizlikleri göz ardı etmektedir. UNDP'nin endekslerinde kullandığı kişi başı gelir değişkeni bu eşitsizlikleri ve bunlardan kaynaklı yoksulluğu yansıtmamaktadır. Bir başka örnek olarak UNDP'nin endekslerinde kullandığı eğitim değişkeninin, patriyarkal bir toplumda kendi başına toplumsal cinsiyet ilişkilerini değiştirmeyeceği; ya da sağlık değişkeninin kendi başına kadınların toplumsal yeniden üretimdeki yükümlülüklerini ortadan kaldırmayacağı dikkate alınmamaktadır (Hirway & Mahadevia, 1996, s. 89). Dolayısıyla UNDP, geliştirdiği endekslerde hem kapitalist toplumsal ilişkilerin hem de patriyarkanın bir arada toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini belirlemedeki rollerini ideolojik olarak göz ardı etmekte ve bu nedenle endekslerindeki sonuçlardan hareketle önerdiği politikalar da ideolojik açıdan ciddi sorgulamaları gerektirmektedir.

4. UNDP'nin Eleştiriler Sonrası Yeni Bir Endeks Olarak GII'yi Geliştirmesi

UNDP, GDI ve GEM'e gelen eleştiriler sonrasında, 2010 İnsani Gelişme Raporu'nda Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi'ni (Gender Inequality Index-GII) geliştirmiş ve önceki iki endeksinin kullanımını bırakmıştır. Bu yeni endekste, üreme sağlığı (ergen doğurganlığı ve anne ölüm oranı), güçlenme (parlamentodaki temsil ve eğitim) ve işgücüne katılım boyutları üzerinden ölçüm yapılmaktadır (UNDP, 2010, ss. 89-90). Endeks, her bir boyuttaki cinsiyet eşitsizliklerinin yarattığı refah kaybını ölçmektedir (Klasen & Schüller, 2011, s. 26). Dolayısıyla UNDP'nin önceki endeksleri gibi doğrudan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini değil, esasen refah kaybını ölçen bir endekstir.

Endeksin içerdiği sorunların başında, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından ayrı ele alınması gereken iki önemli unsur olarak refah ve güçlenme meselesini karıştırmasına ilişkin kavramsal problem gelmektedir. Kadın refahının yüksek olması, doğrudan güçlenmesi (kendi hayatı üzerinde karar verme gücüne dayalı bir öznelliğe sahip olması) anlamına gelmemektedir. Örneğin Japonya veya Güney Kore dünyada kadın refahının yüksek olduğu ancak öznelliklerinin ciddi kısıtlandığı ülkelerdir (Klasen, 2017, s. 14; Klasen & Schüler, 2011, s. 27). Endeksin taşıdığı ikinci sorun, farklı boyutlar arasındaki (örneğin eğitim düzeyi ve siyasi temsil) farklı performansların (örneğin, kadınların eğitimdeki görece yüksek başarı elde etmesi ancak siyasi temsillerinin sınırlı olması gibi) telafi edilmesine dayalı yönteminin, olumsuz performansı gizleyerek, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin düşük görünmesine yol açmasıdır (Berik, 2022, s. 14; van Staveren, 2013, s. 369). Üçüncü sorun ise endeksin, cinsiyet eşitsizliğinin ekonomik boyutunun ölçümünde GDI'nın en çok eleştiri aldığı kazanılan gelir bileşeni yerine işgücüne katılım oranı bileşenini kullanarak sorunları aşma çabası sergilemesine rağmen, bu göstergenin de kayıt dışı ekonomi ve bakım emeğini dahil etmemesi ve işlerin niteliği ve kalitesini yansıtmaması nedeniyle yeni sorunlar içermesidir (Permanyer, 2013, s. 939; Berik, 2022, s. 15). Endekse ilişkin dördüncü sorun ise ampirik olarak toplumsal cinsiyet farkları (gender gaps) ile düzeyleri (level) karıştırmasıdır. Örneğin endekste doğum başına 100.000'den fazla anne ölümü eşitsizlik sayılmakta, dolayısıyla bir düzey üzerinden hesaplama yapılmaktadır. Ancak anne ölümleri bir düzey üzerinden değil de eşitsizlikler temelinde ele alındığında bu ölümlerin arkasındaki kadınlara yönelik eşitsiz muamele dikkate alınmalıdır. Aynı şekilde, bir gösterge olarak ergen doğurganlık oranına endekste bir düzey olarak yer verilirken, bu oranın yüksek olmasına neden olabilecek çocuk yaşta evlilik veya genç kadınlara verilen düşük değer gibi toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri dikkate alınmadan, ergen doğurganlık oranı ve anne ölümleri oranı üzerinden ülkeler arasında bir başarı sıralaması yapılmaktadır. Bu yöntem aynı zamanda kadınlara yönelik bu sorunların, doğrudan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sonucu mu yoksa yoksul ülkelerdeki zayıf sağlık sisteminin bir sonucu mu olduğuna ilişkin bilgiyi de gizleyen bir niteliğe sahiptir (Klasen, 2017, s. 14). Endeksin ampirik olarak başarı düzeyleri ve toplumsal cinsiyet farklarını karıştırması sorunu, beşinci bir sorun olarak, hesaplamalarda ölçek sorununu ortaya çıkarmaktadır. Endeksin kadınların mutlak başarılarını mı (örneğin, anne ölüm oranı, ergen doğum oranı gibi mutlak göstergeleri mi) yoksa toplumsal cinsiyet eşitsizliğini mi (kadınların erkeklere göre göreceli başarılarını yani göreceli bir ölçeği mi) hedeflediği yönünde karışıklığa neden olmakta ve bu haliyle iki tür göstergenin beraber kullanılması endeksin yorumlanmasını güç ve sorunlu hale getirmektedir (Berik, 2022, s.15, Permanyer, 2013, s. 940). Dolayısıyla UNDP'nin bu yeni endeksinin, GDI ve GEM'e kıyasla toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ölçümündeki kavramsal ve ampirik sorunları aştığını söylemek mümkün değildir.

5. UNDP Endekslerine Yönelik Eleştiriler Sonucunda Ortaya Çıkan Toplumsal Cinsiyet Endeksleri

UNDP endekslerine yöneltilen eleştiriler, literatürde birçok yeni toplumsal cinsiyet endeksinin gelişimine yol açmıştır. Bunlar arasında öne çıkan ve yaygın kullanıma sahip olanlar şunlar olmuştur: Kadınların Görelî Statüsü Endeksi (Relative Status of Woman-RSW), Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (Standardized Index of Gender Equality-SIGE), Afrika Cinsiyet ve Kalkınma Endeksi (African Gender and Development Index-AGDI), Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (Gender Equity Index-GEI), Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi (Global Gender Gap Index-GGGI) ve Toplumsal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi (Social Institutions and Gender Index-SIGI) (Bericat, 2012, s. 2; Worsdale & Wright, 2021, s. 1661).

Bu yaygın kullanıma sahip endeksler hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse, RSW, Dijkstra & Hanmer tarafından 2000 yılında UNDP'nin GDI endeksiyle aynı göstergeleri (gelir, yaşam süresi ve eğitim) kullanarak, ülkeler arası karşılaştırmalar yapmak veya bir ülkenin zaman içindeki kıyaslamasını yapmak amacıyla kadın ve erkekler arasındaki

eşitsizlikleri ölçmek için geliştirilen bir endekstir (Dijkstra & Hanmer, 2000, s. 43). SIGE, Dijkstra tarafından 2002 yılında GDI ve GEM’de kullanılan göstergelerin, endekse farklı biçimde dahil edilmeleriyle şu beş değişken oluşan bir endekstir: Kadınların/erkeklerin eğitime erişimindeki göreceli durum; kadınların/erkeklerin yaşam süresi (yaşam beklentisi) açısından göreceli durumu; kadınların/erkeklerin işgücüne katılımındaki göreceli durum; teknik, profesyonel, idari ve yönetim pozisyonlarında kadın oranı; kadınların parlamentodaki temsil oranı (Dijkstra, 2002, s. 319-320). AGDI, Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Komisyonu tarafından 2004 yılında, Afrika toplumlarında kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliği toplumsal güç (okullaşma oranı, okul terk oranı, okuryazarlık, düşük kilo, HIV vakaları, iş dışında geçirilen zaman vb. göstergelerle), ekonomik güç (zaman kullanımı, istihdam durumu, konut, toprak, kredi gibi kaynaklara erişim vb. göstergelerle) ve siyasal güç boyutu üzerinden (siyasi partiler veya sivil toplum kuruluşlarına katılım, kamu sektöründe istihdam göstergeleriyle) ölçen bir endekstir (Klasen, 2017, s. 7). GEI, Social Watch tarafından 2005 yılında toplumsal cinsiyet eşitliğini eğitim (kadın/erkeklerin okur yazarlık oranı ve ilk, orta ve yüksek öğretimde okullaşma oranları göstergeleriyle), ekonomik katılım (tarım sektörü dışında kalan ücretli işlerde kadınların oranı ve kadın ve erkeklerin gelirlerinin birbirine oranı göstergeleriyle) ve güçlenme boyutlarıyla (kadınların parlamentoda, bakanlıklarda, üst düzey idari ve yönetim pozisyonlarında bulunma oranı ile) ölçmek amacıyla geliştirilmiş bir endekstir (Klasen, 2017, s. 6). GGGI, Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından 2006 yılında önce 115 sonrasında 153 ülkeyi kapsayacak biçimde dört boyut (ekonomik katılım ve fırsatlar; eğitime erişim; sağlık ve yaşam; siyasal güçlenme) ve bu boyutların içerdiği on dört göstergenin ağırlıklı ortalaması alınarak, kadın ve erkekler arasındaki eşitsizlikleri izlemek amacıyla geliştirilmiş bir endekstir (Berik, 2022, s. 55). SIGI ise, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından 2009 yılında kurumların toplumsal cinsiyet eşitsizliğini nasıl etkilediğini göstermek amacıyla beş endeks (Aile Hukuku, mülkiyet hakları, bedensel bütünlük, erkek çocuk tercihi ve sivil özgürlükler) üzerinden kurumlara odaklanarak ölçüm yapmaktadır (Klasen & Schüller, 2011, s. 8).

Geliştirilen bu birbirinden farklı endekslerle, bir yandan mevcut endekslerde olmayan yeni boyutların (örneğin, cinsiyete dayalı şiddet, boş zaman) ölçümlere eklenmesi önerilmiş, diğer yandan endekslerin içerdiği alternatif boyutların zamansal ve mekânsal açıdan karşılaştırmasını sağlayan tek bir endeks oluşturulabilmesine yönelik teknik bir tartışma yürütülmüştür (Permanyer, 2013, s. 928). Ancak geliştirilen bu yeni endeksler de çeşitli kavramsal ve ampirik sorunlar içermeye devam etmiştir. Bu nedenle, bu endeksler kavramsal açıdan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ne ölçüde yansıttıkları, kullandıkları göstergelerin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini nasıl bir çerçevede tanımladığı, yöntemsel açıdan bu endekslerde kadınların erkeklere oranla göreceli konumlarına ya da kadınların mutlak başarı düzeyine dayalı ölçüm yapmanın hangi sorunlara yol açtığı ve ampirik açıdan ise göstergelerin bir araya getirilmesi ve ortalamasının alınmasına dayalı ölçümlerin getirdiği sorunlar üzerinden incelenecektir.

Bu endeksler öncelikle, kavramsal açıdan UNDP endekslerine yöneltilen toplumsal cinsiyet eşitsizliği ölçütü değil kalkınma ölçütü oldukları yönündeki eleştiriyi, doğrudan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ölçme hedefiyle aşmaya çalışmış, ancak izledikleri yöntem çeşitli sorunları doğurmuştur. Bu amaç doğrultusunda RSW ve SIGE, kadınların mutlak başarı düzeyini ele almadan göreceli olarak kadınların erkeklere oranla pozisyonlarını ölçmüş, yani cinsiyet farklarını göreceli bir bakış açısıyla ele almış ancak bu yöntemleri zayıf bulunmuştur (Permanyer, 2008, s. 101). Yöntemleri şu iki sorunla karşı karşıyadır: İlki, izledikleri yöntem eşitsizliğin kaynağını ya da eşitsizlikteki değişimleri görünmez kılmaktadır. Örneğin eşitsizliğe dair bir iyileşme erkeklerin durumunun kötüleşmesinden mi kaynaklanıyor gibi bir soruya bu ölçüm yanıt vermemektedir. Bazı ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda ilerleme olarak çıkan sonuçlar, göstergelerin kadınlar lehine yükselmesinden ziyade erkeklere ilişkin göstergelerin düşmesinden (örneğin, Doğu Avrupa ülkelerinde alkol, intihar, uyuşturucu gibi nedenlerle yüksek erkek ölüm oranlarının yaşanmasından) kaynaklanabilir ve bunu bu endeksler

yansıtamayacaktır (Dijkstra & Hanmer, 2000, s. 55; Berik, 2022, s. 18). İkinci sorun, yöntemlerinin mutlak başarı düzeyini hesaba katmamasının eşitsizliğin yanlış ölçümüne yol açabilmesidir. Örneğin, bir ülkede hem kadınlar hem de erkekler eşit derecede düşük refah düzeyine sahip oldukları halde, bu eşitlik nedeniyle cinsiyet farklarının oluşmaması yanlış bir değerlendirmeye yol açabilir (Berik, 2022, s. 18).

Mutlak başarı düzeyini göz ardı ederek ölçüm yapan başka bir endeks olarak Social Watch'ın geliştirdiği GEI'de de benzer sorunlar bulunmaktadır. GEI, içerdiği farklı göstergelerdeki kadın ve erkek eşitsizliklerini ölçerek ülkeler arası sıralama yapmaya sağlayan bir endeks olarak, cinsiyet eşitsizliğinin mutlak düzeyleri hakkında bilgi vermekten ziyade uluslararası karşılaştırmalara olanak sağlayan bir işlev görmektedir. Diğer bir ifadeyle, endeks 12 puan alan Finlandiya'nın 3 puan alan Yemen'den daha iyi performansla sergilediğini göstermekte ancak Finlandiya ve diğer yüksek puan alan ülkelerde cinsiyet eşitsizliği düzeyinin yüksek veya düşük olduğuna ilişkin mutlak düzeyler hakkında bir bilgiyi vermemektedir (Permanyer, 2010, s. 190; Beneria & Permanyer, 2010, s. 378). Bu yönüyle GEI ve SIGE, ülkeler arası karşılaştırma yaparken, bir ülkede toplumsal cinsiyet eşitsizliği yüksek olsa bile diğer ülkelerin ortalamalarına göre görece iyi konumda olması nedeniyle o ülkeye yüksek puan veren, yani ortalama göreceli konuma göre bir ülkenin "iyi" veya "kötü" olduğuna dair karşılaştırma yapan endeksler olmaları itibarıyla sorunludur (Permanyer, 2010, s. 189). Dolayısıyla Permanyer'in vurguladığı üzere (2010), bu endeksler, eşitsizliğin ölçümünde, kadınların erkeklere göre göreceli konumunu yansıtmaktan ziyade *ülkeler arasında* kadınların erkeklere göre göreceli konumunu yansıtan göstergelerdir.

Mutlak göstergelerden göreceli göstergelere geçişin yol açtığı sorunları, Verloo & Van Der Vleuten (2009) çok net bir biçimde ortaya koymaktadır. Ülkelerin itibarları için 1980'lerde sonra cinsiyet eşitliği politikalarına önem verdikleri süreçte, üçüncü bir tarafın kontrolünün olduğu (örneğin Avrupa Komisyonu), yasal açıdan bağlayıcılığı olan (örneğin Fransa'nın cinsiyet eşitliği direktiflerine uymaması nedeniyle Avrupa Komisyonu tarafından mahkemeye verilmesi ve para cezası almakla karşı karşıya kalması) "mutlak standartlara dayalı" bir değerlendirme yapılmaktaydı. Mutlak standartlara dayalı, yani işgücü piyasasındaki eşit haklar, eşit ücret gibi yalnızca emek piyasasındaki yasal eşitliğe dayalı standartlar etrafında bir değerlendirmenin, cinsiyet eşitliğinin anlamını küçültürken, bakım emeği, ev içi emek ve üreme hakları gibi birçok temel sorunu göz ardı etmesi itibarıyla cinsiyet eşitliğini yansıtmaması eksik ve tartışmalı olsa da, sıralama politikalarıyla mutlak standartların yerini göreceli standartların alması daha önemli sorunlar yaratmıştır (Verloo & Van der Vleuten, 2009, s. 171-172). Çünkü göreceli standartlar, ülkelerin, mutlak standartlara dayalı belirlenen toplumsal cinsiyet hedeflerine erişip erişmediklerine göre değil, birbirleriyle olan göreceli konumlarını belirleyerek sıralamada nerede yer alacaklarını tayin etmektedir. Ayrıca mutlaklardan göreceli standartlara geçiş, herkes için eşit bir standardın uygulanmasına yönelik üçüncü bir tarafın izleme yetkisini ve yaptırım mekanizmasını yok etmektedir (Verloo & Van der Vleuten, 2009, s.178-179). Böylece sıralamada öncü konumda bulunan bir ülkenin, toplumsal cinsiyet hedeflerine ne kadar ulaştığını yasal araçlarla değerlendiren bir performans ölçümünden ziyade, birtakım pilot projelerle gerisinde ne kadar ülke bıraktığına dayalı göreceli bir performans değerlendirmesi ortaya çıkmakta ve bu da toplumsal cinsiyet hedeflerini mutlak bir standardın gerisine düşüren bir değerlendirme sürecine yol açmaktadır.

Bahsedilen endekslerin içerdiği kavramsal sorunlar açısından incelemeye değer diğer husus, gösterge seçimi itibarıyla bunların da toplumsal cinsiyet eşitsizliğini dar bir çerçevede tanımlamaları ve ölçmeleridir. Örneğin, RSW, GDI'yla aynı göstergeleri kullanmaktadır ve bu göstergeler de toplumsal cinsiyet eşitliğini ölçmek için en uygun göstergeler olmadığından, eşitsizliğin ölçümünde GDI kadar RSW de sınırlıdır ve sorunlar içermektedir (Dijkstra, 2002, s. 316). GDI'nın göstergelerinin uygun olmamasının nedeni; daha önce tartışıldığı üzere, kadın ve erkeklerin gelir paylarını kentlerdeki ücretlere dayalı ölçmesi ve kayıt dışı sektörlerden elde edilen ücretleri ve geçimlik

faaliyetlerden elde edilen gelirleri dışlaması, bu tür faaliyetlerde çalışanların daha çok kadın olması nedeniyle kadınların ekonomik katkısı ve gelir payının düşük tahmin edilmesi ve buna bağlı olarak hane içi gelir dağılımındaki paylarının göz ardı edilmesi, yaşam süresi göstergesinin sadece doğumda beklenen yaşama süresi ve cinsiyete özgü bebek ölüm farklılıklarını yansıtması sonucu kadın ve erkeklerin beslenmeye erişimi ve kadınların doğum sürecinde karşılaştıkları özgün riskler gibi faktörleri kapsamaması, eğitime erişimde niceliksel faktörlere odaklanarak eğitimin kalitesine dair unsurları yok saymasıdır (Dijkstra & Hanmer, 2000, ss. 49-51). Bu nedenlerle GDI’da kullanılan göstergelerin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ölçmek açısından uygun ve yeterli olmaması, aynı göstergeleri kullandığı için RSW’nin de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ölçümünde sorunlu ve yetersiz olmasına yol açmaktadır.

Bahsedilen endekslerin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini kavramsal açıdan yetersiz biçimde ele almasına neden olan sorunların başında, AGDI hariç olmak üzere, bu endekslerde ev işleri, bakım emeği gibi karşılığı ödenmeyen emeğin göz ardı edilmesi gelmektedir. Schmid (2022, s. 925), cinsiyet eşitsizliğini ölçen endekslerin, farklı derecelerde olmakla birlikte karşılığı ödenmeyen emeği kavramsallaştırmadığını ve ölçmediğini belirterek, bu endekslerin cinsiyet eşitsizliği sorununu, eğitim, sağlık, yaşam standardı gibi konulara indirgemelerini ve dolayısıyla kısmi bir anlayış çerçevesinde ele almalarını eleştirmiştir. 1970’lerin başında ev içi emek tartışmalarında geliştirilen toplumsal yeniden üretim analizleriyle, karşılığı ödenmeyen emeğin kadın ve erkek arasında eşit olarak paylaşılmadığı, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini nasıl ürettiği ortaya konulmuştur. Karşılığı ödenmeyen emek, ekonomik faaliyetlerin önemli bir parçası olmasına rağmen bunların ölçülmesine ilişkin süreç oldukça yavaş ilerlemekte ve endekslerde göz ardı edilmektedir. Karşılığı ödenmeyen emeğe dair veri üretmenin zorluğuna rağmen zaman kullanım verileri üzerinden yapılan ölçümler, karşılığı ödenmeyen emeğin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin doğasını anlamak açısından önemli bir gösterge olduğunu göstermektedir. Bu açıdan Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO), 76 ülkede zaman kullanımına dair araştırması, karşılıksız bakım emeğinin dörtte üçünden fazlasını kadınların gerçekleştirdiğini ve bunun erkeklere kıyasla kadınların bu işlere ortalama 3,2 kat daha fazla süre harcadığı anlamına geldiğini ortaya koyan bulguları, eşitsizliği çarpıcı bir biçimde gösteren önemli bir örnektir (Schmid, 2022, s. 910-911). Her ne kadar yok sayılsa da karşılıksız yeniden üretim emeği, kadınlar açısından “finansal yükler, kaçırılan fırsatlar ve kaybedilen ücretler şeklinde maliyetler getir(mesi)” itibarıyla kavramsal ve ampirik açıdan büyük bir önem taşımaktadır (Folbre, 2006, s. 184). Böyle öneme sahip bir göstergenin endekse dahil edilmemesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin hangi derecede ve nasıl bir kapsamda yansıtılacağını doğrudan belirleyecek bir etkiye sahiptir.

Bir endekse hangi göstergelerin dahil edilip edilmediği endeksin sonuçlarını doğrudan etkilemektedir. Toplumsal cinsiyet endeksleriyle cinsiyet eşitsizliğinin ölçümünde, hangi göstergenin kullanıldığına bağlı olarak ortaya çıkan sonucun değişebileceğini gösteren en çarpıcı örnek, Stoet & Geary’in 2019 yılında geliştirdiği “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Temel Endeksi” (Basic Index for Gender Inequality; BIGI) ile yaptıkları ölçümdür (Worsdale & Wright, 2021). Stoet & Geary, BIGI endeksiyle yaptıkları ölçümde, birçok ülkede erkeklerin kadınlardan daha kötü bir durumda olduğuna dair çarpıcı bir sonuca erişmiştir. Worsdale & Wright’a göre (2021, s. 1660), yayınlanmasından sonraki iki hafta içinde 60 bin görüntülenme ve indirilme düzeyine ulaşan ve çeşitli haber kuruluşlarında konu olan bu çalışmayı, zayıf bir sosyal bilim eseri olarak değerlendirmenin ötesinde, toplumsal cinsiyet endekslerinin geliştirilmesine ilişkin metodolojik sorunlar temelinde değerlendirmek gerekmektedir. Stoet & Geary’nin yaygın olarak kullanılan toplumsal cinsiyet endeksleri olarak GGGI, GDI, GEM ve SIGI’ye yönelik temel eleştirisi, bunlarda kullanılan göstergelerin yanlılık (inclusion bias) içererek, kadınların erkeklerin gerisinde kaldığı noktalara odaklanarak sonuçları etkilemesidir. İkinci olarak ise bu endekslerde kullanılan ekonomik katılım, politik güçlülük gibi alt endekslerin “gerçek cinsiyet eşitsizliğini” değil kültürel ve öznel

tercipleri (örneğin kadınların siyasete girmemeyi seçmesi gibi) yansıttığına yönelik eleştirileridir (Worsdale & Wright, 2021, s. 1662). Bu eleştirilerinden sonra, BIGI endeksiyle yaptıkları ölçümde, Suudi Arabistan'ın İtalya ve İsrail'den sonra dünyada kadınlar ve erkeklerin eşit olduğu üçüncü ülke olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak Worsdale ve Wright, BIGI'nin de eşit derecede hangi göstergenin dahil edilip edilmeyeceğine dair bir yanlılık içerdiğini, yani yaptığı eleştiriyi kendisinin de ürettiğinin altını çizmektedir. Örneğin, BIGI'de yaşam memnuniyeti, çocukluktaki eğitim fırsatları ve yaşam beklentisinin bir kombinasyonu alınarak Suudi Arabistan'a dair sonuca ulaşılmıştır. Bu üç bileşen açısından bakıldığında, Suudi Arabistan'da kadınların temel eğitim alma oranları düşükken, erkeklerin ise daha düşük yaşam beklentisi ve yaşam memnuniyetine sahip oldukları ve eşitsizlikler bir araya getirildiğinde, küçük bir farkla da olsa kadınlar için avantajlı bir durumun ortaya çıktığı ölçülmüştür. Ancak, politik ve ekonomik faktörler dışarda bırakılarak bu ölçüm yapılmıştır. Dolayısıyla Stoet & Geary'nin, GGGI'ye yönelttikleri, kadınları daha fazla etkileyen sorunlara odaklı göstergelerin seçimiyle cinsiyet eşitsizliğinin çarpık bir sonucunu ürettiklerine dair suçlamayı, kendilerinin de ürettikleri açık biçimde görülmektedir (Worsdale & Wright, 2021, ss. 1667-1669). Bu çarpıcı örnek gösterge seçiminin endeksler açısından taşıdığı önemi sergilemekte, öyle ki seçeceğiniz göstergelere bağlı olarak erkeklerin kadınlara göre daha eşitsiz olduklarına dair bir sonucu bile üretebileceğinizi göstermektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet endekslerinin gösterge seçimi, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yansıtılması açısından kritik bir öneme sahiptir.

Ampirik açıdan bakıldığında ise, bu endeksler, UNDP endekslerinde tartışılabilir sorunlar olarak var olan, göstergelerin bir araya getirilmesinden doğan sorunları (telafi etme sorunu), bileşenlerin toplanmasında aritmetik ortalama alınmasına ilişkin sorunları, ölçek sorunlarını ya da refah ile güçlenme gibi iki ayrı boyutun birbirine karıştırılmasından kaynaklanan sorunları içermeye devam etmişlerdir. Örneğin, UNECA tarafından Afrika toplumlarındaki cinsiyet eşitsizliklerini ölçmek amacıyla geliştirilen Afrika Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma Endeksi (African Gender and Development Index-AGDI) içerdiği iki değerlendirme ölçütüyle toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kapsamını çok geniş biçimde ele almakta; bir yandan Toplumsal Cinsiyet Statüsü Endeksi (Gender Status Index-GSI) ile kadınların erkeklere kıyasla başarısını sosyal güç (okullaşma oranı, çocuk sağlığı, düşük kilo, HIV enfeksiyonu vb. göstergelerle), ekonomik güç (istihdam, zaman kullanımı, arazi ve kredi gibi kaynaklara erişim vb. göstergelerle) ve siyasi güç üzerinden ölçmekte; diğer yandan Afrika Kadınlarının İlerlemesi Puan Tablosu (African Woman's Progress Scoreboard-AWPS) ile hükümetleri kadınların güçlenmesine ilişkin yaptıkları sözleşmeler üzerinden değerlendirmektedir. AGDI, cinsiyet eşitsizliğinin birçok boyutunu kapsamaması açısından önemli olmakla birlikte çok sayıda bileşeni telafi yöntemiyle bir araya getirmesi itibarıyla sorunlar içermektedir (Klasen & Schüller, 2011, s. 7; Klasen, 2017, ss. 6-7; Schüller, 2006, s. 172). RSW, GEI ve SIGI'da da bileşenlerin aritmetik ortalaması alınarak hesaplama yapıldığından, eşitsizlik açısından bileşenlerdeki olumlu ve olumsuz oranları telafi etmeye dayalı ölçüm, cinsiyet eşitsizliklerini yorumlamak açısından anlamlı olmayan bir sonuç üretmektedir (Klasen, 2017, s. 6; Klasen & Schüller, 2011, s. 6; van Staveren, 2013, s. 360). GGGI, GEI ve SIGE ise, UNDP'nin endekslerinde ayrı biçimde hesaplanan refah ve güçlenme göstergelerini bir araya getirmeleri dolayısıyla sorunlar içermektedir. Daha önce belirtildiği üzere bir ülke refah açısından toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlasa bile kadınların yine de güçten yoksun olabileceği göz önüne alındığında bu iki boyutun aynı endekste birleştirilmesi sorunludur (Schüller, 2006, s. 171; Klasen, 2017, s. 6-7; Klasen & Schüller, 2011, s. 7). SIGI ise hem yalnızca kadınların doğrudan maruz kaldığı sorunları (kadın genital mutilasyonu ve kadına yönelik şiddet gibi) hem de kadınlar ve erkekler arasındaki çeşitli boyutlardaki farklılıkları (örneğin miras eşitsizlikleri) bir araya getirilmesi nedeniyle ölçek sorununu taşımaktadır (Folbre, 2006, s. 818). Dolayısıyla birçok göstergelyi kapsayan bir endeks olmasına rağmen, bu göstergeler için topladığı ham verilerin, toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış olarak sistemik bir biçimde toplanmasına yönelik ölçek tasarımı açısından

sorunludur (Hawken & Munck, 2013, ss. 817-818). Ölçek sorunu daha önce belirtildiği üzere endeksin sonuçlarının yorumlanmasını zorlaştırmaktadır.

Diğer taraftan bu endekslerin, bileşik bir endeks (composite index) olmalarından kaynaklanan ampirik sorunlar da vardır. Örneğin OECD'nin geliştirdiği SIGI ve WEF'in geliştirdiği GGGI bileşik endekstir. Bileşik bir endeks, aynı anda hem kadınların durumuna dair göstergeleri (ergenlik çağındaki çocukların doğurganlık oranı vb.) hem de kadın ve erkeklerin karşılaştırılmasına dayalı göstergeleri (kız ve erkek çocuklarının ortaokula devam oranları vb.) bir arada kullanması nedeniyle sorunludur. Çünkü aynı endekste birbirinden farklı olan kadınların durumuna dair ölçümler ile cinsiyet eşitliğine dair ölçümlerin bir araya getirilmesi nedeniyle endeksin hangisine odaklandığı belirsiz hale gelmektedir. Dolayısıyla elma ve portakal gibi farklı bileşenleri bir araya getirerek karmaşık ve anlamsız ölçümler yapmakla eleştirilmektedirler (Permanyer, 2010, s. 191; Permanyer, 2013, s. 929; Kim, 1998, s. 98). Diğer taraftan bileşik endeksler gruplar arasında sınıfsal, ırksal ya da benzeri eşitsizlikleri göstermemektedir (Berik, 2022, s. 7). Dolayısıyla, niceliksel göstergeler, niteliksel boyutları doğrudan yansıtamamaktadır (Kim, 1998, s. 98).

Sonuç olarak, UNDP endekslerinin taşıdığı sorunları aşma amacıyla ortaya çıkan bu endeksler hem kavramsal hem de ampirik açıdan çok çeşitli sorunları içermeye devam etmiştir. Dolayısıyla bunlar da toplumsal cinsiyet eşitsizliğini birtakım göstergelere ve nicel ölçümlere hapsederek, anlamını ve kapsamını daraltma eğiliminde olmuşlardır. Bu noktada Merry'nin vurguladığı üzere, istatistiksel ölçüm ve sayılara dayanması nedeniyle bir nesnellik havası taşıyan göstergeler, karşılaştırma yapma olanağı sağlamasına rağmen, iktisadi, hukuki, sosyal değişimlere dair siyasi tartışmaların, teknik bir uzmanlık alanına dönüştürülmesine yönelik bir eğilimi geliştirmektedir. Böylece göstergeler, sorunların politik ve teorik kökenleri yanında toplumsal değişime dair temel teorileri de gizleyen bir etkiye yol açmakta, "bağlam ve tarihin ayrıntıları olmadan bilinebilir bir dünya üretmektedir" (Merry, 2011, s. 84). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet endekslerinin, kavramsal ve ampirik açıdan taşıdığı sorunlar nedeniyle toplumsal cinsiyet eşitsizliğini nasıl bir çerçeve içinde tanımladıkları ve ölçtükleri kadar önemli olan diğer bir husus nasıl bir bilgi üretim sürecine dayandıklarıdır. Bu nedenle çalışmanın devamında toplumsal cinsiyet endekslerinin nasıl bir bilgi üretim sürecine dayandıkları incelenecektir.

6. Uluslararası Ölçekte Toplumsal Cinsiyet Endeksleriyle Bilgi Üretiminin Genel Bir Değerlendirmesi

Nicel göstergelerden elde edilen sonuçlar, değerden bağımsız olmayıp, maddi gerçekliğin anlaşılmasında neyin ölçüleceği ve sayılacağına dair teorik varsayımlar etrafında, tarafsız olmayan bir bilgi üretim sürecinin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet göstergeleri ve bunlara bağlı olarak yapılan ülkeler arası sıralamalar, uzman bilgisine dayalı teknik girişimlerin sonucunda açığa çıkmaları itibarıyla, tarafsız ve betimleyici görünseler de onları üreten uluslararası kuruluşlar, politik ve finansal güçlerin bakış açılarını temsil etmektedir, dolayısıyla güç ilişkilerinden bağımsız değildir (Verloo & Van der Vleuten, 2009, s. 169; Merry, 2011, ss. 88-89). Bu nedenle bu endekslerle bilgi üretimindeki güç ilişkilerini anlamak önemlidir. Nitekim nasıl bir ülkeler arası sıralamanın oluşacağı, hangi göstergenin seçileceğine ilişkin güç ilişkileriyle iç içe geçmekte, toplumsal cinsiyet endekslerinin oluşturulmasında, gösterge seçimi, güç ilişkileri ve ülkeler arası sıralamalar arasında karşılıklı ilişkiler bulunmaktadır.

Bir endekste hangi göstergenin seçileceği ülkelerin sıralamasını doğrudan etkilemekte, bu nedenle çeşitli endeksler çok farklı sıralamalar üretebilmektedir. Farklı göstergeler ile yapılan ülkeler arası sıralamaların birbiriyle tutarlılık göstermemesi, seçilen göstergeye bağlı olarak ülkeler arası sıralamada önemli farkların ortaya çıkması, beraberinde cinsiyet eşitsizliğinin ölçümünde hangi kriterlerin kullanıldığına yönelik tartışmayı getirmiştir (Permanyer, 2010, s. 183). Bu tartışmalarda ölçümler teknik bir süreç olarak görünmesine rağmen politiktir, çünkü göstergelerin seçiminde, hangi yöntemle ölçümün yapılacağına, hangi verilerin toplanacağına ilişkin karar verme sürecinin kendisi politiktir (Beetham & Demetriades, 2007, s. 206; Berik, 2022, s. 7; Schmid, 2022, s. 909).

Örneğin; Avrupa ülkelerinin istihdam hedefiyle ilgili ilerlemelerini gösteren raporlarda (Joint Employment Reports), Yunanistan sağladığı kadın istihdamı üzerinden takdir edilirken, bu başarının arkasında erkek istihdam oranının düşmesinin yer aldığına dair hiçbir atıfta bulunulmaması ya da mesleki kategorilerde kadın/erkek oranı paylaşılmadan ilerlemeyi ölçen bir endeks oluşturulması, veri toplama sürecinin politik karakterini vermektedir (Verloo & Van der Vleuten, 2009, s. 181).

Dolayısıyla performansı ölçmek için olgunun hangi yönlerinin ölçüleceği önem kazanmaktadır. Seçilen ölçüm yolu ve karar vericinin kriterleri, ülkeler arasındaki sıralamayı belirlerken (öncü ülkeler, zayıf performans gösteren ülkeler gibi), ortaya çıkan en iyi uygulamanın da sorunu “en iyi çözen” kopyalanacak bir model olduğu kabul edilmektedir (Veeloo & Van der Vleuten, 2009, s. 172). Dolayısıyla tüm ülkeler için evrensel bir göstergeler kümesi yaratıldıktan sonra, ülkelerin performans kaydederek uyum sağlaması küresel yönetim uygulamalarının önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Sözü geçen uyum süreci bir denetim süreci yaratmaktadır. Bu süreçte uyumun ne anlama geldiğine dair siyasi tartışma ve mücadeleler olması gerekirken, konu yalnızca gösterge seçimi ve ölçümlere dayalı teknik sorulara hapsedilerek, ulusal ve uluslararası istatistiki alandaki uzmanların tartışmalarına bırakılmaktadır (Merry, 2011, s. 88). Söz konusu tartışmalarda, toplumsal cinsiyet endeksleri geliştirilmesine dair kritik öneme sahip olan, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin toplumsal olarak özgül niteliği, ülkenin tarihsel, kültürel ve ekonomik gelişmesine özgü niteliksel yanları ve bu özgül niteliksel yanlarının ölçümünün mümkün olup olmadığı bir kenara bırakılmaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet endeksleri, eşitsizliği ölçerken ve buna bağlı ülkeler arası kıyaslamalar yaparken gerçekliğin bütünsel bir bilgisi yerine, yalnızca kısmi ve gerçekliği yansıtmada yeterli ve uygun olmayan bir bilgi üretimine yol açacaktır.

Diğer taraftan seçilen göstergelerden hareketle yapılan istatistiksel ölçümler, gücün teknik ve istatistiksel uzman bilgisine sahip olanların elinde olmasını pekiştiren bir niteliğe sahiptir. Çünkü teknik uzmanlar yaptığı ölçüm ve ürettiği bilgiye dayalı olarak, hukuki ve siyasi karar alma süreçleri yürütülebilmektedir (Merry, 2011, s. 85). Bu ise, Veeloo & Van der Vleuten’in vurguladığı üzere, “kavram ve göstergelerin şeffaf bir demokratik tartışma olmaksızın verilerin mevcudiyeti temelinde seçildiği” ve “kavramların mevcut verilere uyması için esnetilip büküldüğü” bir performans değerlendirme sürecinin gelişmesine yol açmakta ve politika yapım sürecine zarar vermektedir (2009, ss. 172-173). Bu açıdan toplumsal cinsiyet göstergelerinin teknik bir çerçeveye hapsedilmesi, toplumsal cinsiyet hedeflerine ilişkin toplumsal ve politik mücadeleyi engelleyecek bir zemini yaratacaktır.

Söz konusu endekslerle bilgi üretimin taşıdığı temel sorunlardan biri de birey odaklı ölçümleriyle toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin üretimindeki tarihsel ve yapısal dinamikleri göz ardı etmeleridir. Eşitsizlikleri ölçmek amacıyla kullandıkları göstergeler kapitalist üretim ilişkilerinden bağımsız bir biçimde ele alınmaktadır. Örneğin bu endekslerde gelir bileşeni tartışılırken, kadınların ucuz iş gücü deposu olarak kullanılmasının ya da bakım emeği bileşeni tartışılırken bunun emek gücünün yeniden üretimi açısından kapitalist üretim ilişkileriyle bağlantısı kurulmamaktadır. Kapitalist toplumsal ilişkilerin ataerkil bir sistemi nasıl ürettiği, diğer bir ifadeyle üretim alanlarında kadın emeğinin sömürüsünü ve yeniden üretim alanlarında kadının ev içi emeğinin sömürüsünü nasıl beslediğini yok saymaktadırlar. Bu açıdan söz konusu endeksler birtakım göstergelerle kadınlar ve erkekler arasında oluşan eşitsizlikleri niceliksel olarak ölçerken, bu eşitsizlikleri üreten ve besleyen yapısal dinamikleri görünmez kılmaktadır.

7. Sonuç

Toplumsal cinsiyet endeksleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin boyutunun belirlenmesi ve eşitsizliğin giderilmesi için politika önerilerinde bulunulmasına hizmet etmek amacıyla üretilmişlerdir. Bu amaçla ilk olarak UNDP tarafından GDI ve GEM geliştirilmiştir. Ancak UNDP endeksleri toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ölçümünde kavramsal, ampirik ve ideolojik açıdan birçok sorun içermiştir: Kavramsal açıdan,

doğrudan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ölçmekten ziyade GSYİH ile ilişkili olarak refah kaybını ölçen adeta bir kalkınma ölçütü niteliği taşımaları; gelir bileşenlerinin tarım ve enformel sektörlerdeki ücretleri, bakım emeğini, gelirin kadın ve erkek arasında hane düzeyindeki paylaşımını göz ardı etmesi; yaşam süresi bileşeninin kadın ve erkek arasındaki toplumsal, kültürel ve siyasi nedenlerle oluşan farklardan ziyade biyolojik farkları dikkate alması; kadınların güçlenmesini eğitim ve ekonomiyle ilişkili ve kamusal alana odaklı dar bir çerçeveye hapsederek, iktisadi boyut taşımayan ve özel alan açısından önem taşıyan cinsel, bedensel, hukuki ve kültürel faktörleri yansıtmaması şeklinde sıralanabilecek birçok sorun taşımaktadırlar. Ampirik açıdan ise ortalamaya dayalı hesaplamalarının hem kadınlar arası hem de kadın ve erkekler arası sınıfsal, ırksal vb. eşitsizlikleri yansıtmaması; içerdikleri bileşenlere verilen ağırlıkların farklı sonuçlara yol açması ya da bileşenlerin nasıl toplanacağına ilişkin sorunlar içermektedirler. İdeolojik açıdan ise birey odaklı ölçümlere dayanmaları, yapısal boyutu yani patriyarka ve kapitalist üretim ilişkilerinin yarattığı eşitsizlikleri göz ardı etmelerine yol açmaktadır.

GDI ve GEM'e gelen eleştiriler, UNDP'nin sorunları aşmak amacıyla yeni bir endeks olarak GII'yi geliştirmesine yol açmış ve bu yeni endeks de birçok açıdan sorunlar içermiştir: Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden ziyade refah kaybını ölçmesi, bakım emeği ve kayıt dışı ekonomiyi göz ardı etmesi, refah ve güçlenme meselesini karıştırmaması, ampirik açıdan kadınların mutlak başarılarını mı yoksa toplumsal cinsiyet eşitsizliğini mi ölçmeyi hedeflediğini belirsiz kılan ölçeksel sorunu ve yine yapısal boyutu dikkate almaması nedeniyle bu yeni endeks de kavramsal, ampirik ve ideolojik açıdan önceki UNDP endeksleriyle benzer problemleri üretme devam etmiştir.

UNDP endekslerinin taşıdığı bu sorunlar karşısında hem uluslararası kurumlar (OECD, WEF, Social Watch) hem de bu alanda çalışmalar yapan araştırmacılar tarafından refah kaybı odaklı değil doğrudan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ölçmeyi hedefleyen ve mevcut endekslerde olmayan yeni boyutları ölçümlere ekleyen birçok endeks geliştirilmiştir. Ancak bu endeksler de toplumsal cinsiyet eşitsizliğini birtakım gösterge ve nicel ölçümlere dayandırmanın getirdiği sorunları farklı açılardan taşımaya devam etmiştir: Örneğin, kadınların mutlak başarı düzeylerini göz ardı ettiği için eşitsizliğin kaynağını görünmez kılanlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin mutlak düzeyleri hakkında bilgi vermekten ziyade uluslararası karşılaştırmalara olanak sağlayan bir işlev görenler, UNDP endeksleriyle benzer göstergeleri kullanmaları nedeniyle gelir bileşenine ilişkin sorunları (kadınların ekonomik katkısı ve hane içindeki gelir dağılımındaki paylarının göz ardı edilmesi vb.) ya da yaşam süresi bileşenine ilişkin sorunları (cinsiyete özgü bebek ölümleri, kadınların doğum sürecindeki ya da kadınların beslenmeye erişimindeki problemlerin yok sayılması vb.) yeniden üretenler, ev işleri, bakım emeği gibi karşılığı ödenmeyen emeği göz ardı edenler olmuştur. Ampirik açıdan ise UNDP endekslerinde tartışmalı sorunlar olarak var olan göstergelerin bir araya getirilmesinden doğan sorunları (telafi etme sorunu), bileşenlerin toplanmasında aritmetik ortalama alınmasına ilişkin sorunları, ölçek sorunlarını ya da refah ile güçlenme gibi iki ayrı boyutun birbirine karıştırılmasından kaynaklanan sorunları içermeye devam etmişlerdir. Bu endeksler ayrıca ideolojik açıdan da yapısal boyutu yani patriyarkal kapitalist sistemin toplumsal cinsiyet eşitsizliği üretmedeki rolünü yansıtmak açısından yetersiz kalmışlardır.

Bu endeksler, kullandıkları göstergeler itibarıyla eşitsizliği tanımlamak ve ölçmek açısından, yetersiz dar bir kavramsal çerçevenin içinde kaldıkları ve değişkenler arası dinamik ilişkileri yansıtamadıkları için toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin nedenlerini açığa çıkaramamakta ve dolayısıyla politik açıdan önemlerini yitirmekle karşı karşıya kalmaktadır. Çünkü bu endekslere dayalı yapılan eksik ya da yanlış ölçümler cinsiyet eşitliğine yönelik politikaların da yanlış şekillenmesine yol açacaktır. Örneğin, endekslerde kadın istihdamı göstergesi üzerinden tanımlanan bir eşitsizlik ve buna yönelik politika üretimi, kadınların aile içindeki iş ve yükümlülüklerine dair politikaların geliştirilmesini geri plana atacaktır.

Diğer taraftan, vurgulanması gereken diğer husus, kalkınma göstergeleriyle kadınların toplumsal cinsiyet çıkarlarını tanımlamak, tek seferlik bir faaliyet değil,

zamanla farklı çıkarların ortaya çıktığı ve yeni tanımlamaları gerektiren bir süreçtir (Wieringa, 1994, s. 836). "Toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal bir değişim sürecidir" (Bericat, 2012, s. 5). Dolayısıyla kalkınma göstergeleriyle toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini sabit kalıplar içinde tanımlamak ve bu tanımlamalara bağlı endeksler geliştirip, ölçümler yapmak, cinsiyet eşitsizliklerini belli sınırlar içinde anlamak ve eşitsizliklerin geniş kapsamı ve karmaşık doğasını göz ardı etmek anlamına gelecektir.

Kaynakça

- Adjei, S. B. (2015). Assessing woman empowerment in Africa: A critical review of the challenges of the gender empowerment measure of the UNDP. *Psychology and Developing Societies*, 27(1), 58-80.
- Bardhan, K., & Klasen, S. (1999). UNDP's gender-related indices: A critical review. *World Development*, 27(6), 985-1010.
- Bardhan, K., & Klasen, S. (2000). On UNDP's revisions to the gender-related development index. *Journal of Human Development*, 1(2), 191-195.
- Beneria, L., & Permanyer, I. (2010). The measurement of socio-economic gender inequality revisited. *Development and Change*, 41(3), 375-399.
- Bericat, E. (2012). The European gender equality index: Conceptual and analytical issues. *Social Indicators Research*, 108, 1-28.
- Berik, G. (2022). *Towards improved measures of gender inequality: An evaluation of the UNDP gender inequality index and a proposal*. Discussion Papers, No.42, The UN Woman Discussion Papers Series.
- Beteta, H. C. (2006). What is missing in measures of women's empowerment?. *Journal of Human Development*, 7(2), 221-241.
- Beetham, G., & Demetriades, J. (2007). Feminist research methodologies and development: Overview and practical application. *Gender & Development*, 15(2), 199-216.
- Chant, S. (2006). Re-thinking the "feminization of poverty" in relation to aggregate gender indices. *Journal of Human Development*, 7(2), 201-220.
- Charmes, J., & Wieringa S. (2003). Measuring women's empowerment: An assessment of the gender-related development index and the gender empowerment measure. *Journal of Human Development: A Multi-Disciplinary Journal for People-Centered Development*, 4(3), 419-435.
- Dijkstra, A. G. (2002). Revisiting UNDP's GDI and GEM: Towards an alternative. *Social Indicators Research*, 57(3), 301-338.
- Dijkstra, A. G. (2006). Towards a fresh start in measuring gender equality: A contribution to the debate. *Journal of Human Development*, 7(2), 275-283.
- Dijkstra, A.G., & Hanmer, L. (2000). Measuring socio-Economic gender inequality: Toward an alternative to the UNDP gender-related development index. *Feminist Economics*, 6(2), 41-75.
- Folbre, N. (2006). Measuring care: Gender, empowerment, and the care economy. *Journal of Human Development*, 7(2), 183-199.
- Hawken, A., & Munck, G.L. (2013). Cross-national indices with gender-differentiated data: What do they measure? How valid are they?. *Social Indicators Research*, 111, 801-838.
- Hirway, I., & Mahadevia, D. (1996). Critique of gender development index. *Economic and Political Weekly*, 87-96.
- Kim, K. (1998). A critical review on measuring gender and human development. *Journal of Rural Development*, 21, 89-114.
- Klasen, S. (2006). UNDP's gender-related measures: Some conceptual problems and possible solutions. *Journal of Human Development*, 7(2), 243-274.
- Klasen, S. (2017). *UNDP's gender-related measures: Current problems and proposals for fixing them*. Discussion Papers, No. 220, Georg-August-Universität Göttingen, Courant Research Centre.
- Klasen, S., & Schüller, D. (2011). Reforming the gender-related development index and the gender empowerment measure: Implementing some specific proposals. *Feminist Economics*, 17(1), 1-30.
- Kiriti, T., & Tisdell, C. (2003). *Gender inequality, poverty and human development in Kenya: Main indicators, trends and limitations*. Working Paper, No: 35, School of Economics, University of Queensland.
- Merry, S.E. (2011). Indicators, human rights, and global governance. *Current Anthropology*, 52(3), 83-95.

- Permanyer, I. (2008). On the measurement of gender equality and gender-related development levels. *Journal of Human Development*, 9(1), 87-108.
- Permanyer, I. (2010). The measurement of multidimensional gender inequality: Continuing the debate. *Social Indicators Research*, 95(2), 181-198.
- Permanyer, I. (2013). Are UNDP indices appropriate to capture gender inequalities in Europe?. *Social Indicators Research*, 110(3), 927-950.
- Schmid, C.B. (2022). Neglecting reproductive labor: A critical review of gender equality indices. *Social Politics*, 29(3), 907-931.
- Schüler, D. (2006). The uses and misuses of the gender-related development index and gender empowerment measure: A review of the literature. *Journal of Human Development*, 7(2), 161-181.
- Tisdell, C., Roy, K., & Ghose, A. (2001). A critical note on UNDP's gender inequality indices. *Journal of Contemporary Asia*, 31(3), 385-399.
- UNDP (1995). *Human development report*.
- UNDP (2010). *Human development report*.
- van Staveren, I. (2013). To measure is to know? A comparative analysis of gender indices. *Review of Social Economy*, 71(3), 339-372.
- Varkey, S., & Gupta S.S. (2005). How gender (in)sensitive are the gender related indices?. *Bulletin of the World Health Organization*, 83(12), 954-956.
- Verloo, M., & Van Der Vleuten, A. (2009). The discursive logic of ranking and benchmarking: Understanding gender equality measures in the European Union. E. Lombardo, P. Meier & M. Verloo (Eds.), *The discursive politics of gender equality: Stretching, bending and policymaking* (169-186). Routledge.
- Wieringa, S. (1994). Women's interests and empowerment: Gender planning reconsidered. *Development and Change*, 25, 829-848.
- Worsdale, R., & Wright, J. (2021). My objectivity is better than yours: Contextualising debates about gender inequality. *Synthese*, 199(1-2), 1659-1683.

Çıkar Çatışması: Yoktur.

Finansal Destek: Yoktur.

Etik Onay: Yoktur.

Yazar Katkısı: Ferda UZUNYAYLA (%100)

Conflict of Interest: None.

Funding: None.

Ethical Approval: None.

Author Contributions: Ferda UZUNYAYLA (100%)

Gender Equality Indices as a Measure of Gender Inequality in Development Indicators: Can These Indices Measure Inequality?

Ferda Uzunyayla

Extended Summary

Quantitative assessments of gender inequality have emerged to analyze the relationship between development indicators and changes in women's economic and social status. As interest in this topic has grown among academics and international organizations, various gender indices have been developed in recent years to measure gender inequality (Permanyer, 2008; Verloo & Van der Vleuten, 2009; Schmid, 2022). These indicators, which range from economic and rule of law to human rights and health, have a wide range of applications. This reflects the fact that "trust in the numerical representation of complex phenomena" has become an increasingly widespread form of knowledge production at the national and international levels among governments, civil society organizations, universities, and development organizations since the mid-1990s (Merry, 2011, pp. 83–84). Through this process of producing information based on numerical measurements, violations and inequalities are made "visible," and evaluations are made based on these indicators.

Measuring gender inequality has gained an important place on the national and international agenda for two reasons. First, gender equality is an important subject in its own right. Second, the steps countries have taken to improve the relative position of women have gained prominence in academia and on the national and international agenda. This is due to the development of criteria and indicators to monitor and compare these steps, as well as the growing interest in the relationship between gender equality and economic growth (Dijkstra, 2002, p. 301; Permanyer, 2010, p. 182). This growing interest has led to a rapid increase in indices measuring gender equality since the 2000s. Discussions about how to measure gender equality and which indicators to include have resulted in the creation of numerous indices. However, important questions remain about how gender indices affect the meaning of gender equality, the power relations they contain, and how these power relations affect the construction of comparisons and rankings.

For this reason, the growing reliance on gender indices today influences the creation of information and policies regarding gender inequality on an international scale. Thus, it is crucial to examine how these indices generate information and policies and how they measure them. From this perspective, this study's importance lies in critically evaluating gender indices developed in dialogue with one another and questioning their adequacy in measuring and reflecting gender inequalities. In this regard, the study seeks to answer the following questions: Are gender indices conceptually and theoretically adequate criteria for measuring inequality? Are the indicators and variables in these indices appropriate for reflecting gender inequality? Based on these questions, the study examines gender indices in three sections. First, it critically examines the emergence and development of the indices developed by the UNDP, which pioneered the international agenda and widespread use of gender indices. The second section examines gender indices developed in response to the debates sparked by the UNDP indices. The third section provides a general assessment of the information production process underlying gender indices. The study argues that gender indices are problematic and inadequate measures of inequality because they narrowly address gender inequalities through their selection of indicators, negatively impact the production of gender policies by limiting their scope, and technicize policy production by making it dependent on experts' empirical measurements.

The two indices developed by the United Nations Development Program (UNDP) in its 1995 Human Development Report, the Gender Development Index (GDI) and the Gender-Related Development Index (GEM), have pioneered the establishment, discussion, use, and widespread adoption of gender indices on the international agenda. The strong global influence of UNDP reports in academic and political circles has led to the acceptance of these indices as fundamental criteria for identifying gender inequalities (Permanyer, 2013, p. 928; Worsdale & Wright, 2021, p. 1661). From a political perspective, UNDP indices have increased governments' interest in gender equality policies, while, from a theoretical perspective, they have sparked debates on the relationship between gender equality and macroeconomic growth (Dijkstra & Hanmer, 2000, p. 42). The popularity of the indices stems from their broad geographical and temporal coverage, their ability to enable international comparisons, and their ease of interpretation (Hirway & Mahadevia, 1996, pp. 87–88; Permanyer, 2010, p. 184). In conclusion, the United Nations' inclusion of gender equality and women's empowerment in its development goals has increased interest in these issues and their measurement in recent years (Permanyer, 2008, p. 87; Schmid, 2022, p. 909).

However, the UNDP indices have been questioned on conceptual, empirical, and methodological grounds and have been criticized for not measuring gender inequality. This criticism has led to the development of many new gender indices in the literature. Some of these indices have introduced new dimensions not found in the existing ones, such as gender-based violence and leisure time. Meanwhile, a technical discussion has been conducted on the possibility of creating a single index that allows for temporal and spatial comparisons of the alternative dimensions included in the indices (Permanyer, 2013, p. 928). Nevertheless, these indices, which were developed to overcome the limitations of the UNDP indices, still contain a variety of conceptual and empirical issues. Consequently, they also tend to limit gender inequality to specific indicators and quantitative measurements, thereby narrowing its meaning and scope.

On the other hand, the information production process on which gender indices are based is as important as how they define and measure gender inequality. The results obtained from quantitative indicators are not value-free, but rather, they emerge from a biased knowledge production process based on theoretical assumptions about what should be measured and counted to understand material reality. Although gender indicators and the international rankings based on them appear neutral and descriptive, they are the result of technical initiatives based on expert knowledge. The international organizations that produce these indicators represent the perspectives of political and financial powers and are therefore not independent of power relations (Verloo & Van der Vleuten, 2009, p. 169; Merry, 2011, pp. 88–89). Thus, understanding the power relations involved in producing knowledge through these indices is important. The power relations involved in determining the formation of an international ranking and the selection of indicators are intertwined. There are reciprocal relationships between indicator selection, power relations, and international rankings in the creation of gender equality indices.

In short, gender indices have been developed to measure the extent of gender inequality and provide policy recommendations for eliminating it. However, these indices operate within a limited conceptual framework that is inadequate for defining and measuring inequality. They also fail to reflect the dynamic relationships between variables. Consequently, they cannot reveal the causes of gender inequality, thereby losing their political significance. Incomplete or incorrect measurements based on these indices will lead to misguided policies aimed at gender equality. For instance, policies based on the female employment indicator will push policies related to women's work and family responsibilities into the background.

Another critical point is that defining women's gender interests with development indicators is an ongoing process requiring new definitions as different interests emerge over time (Wieringa, 1994, p. 836). Therefore, defining gender inequalities within fixed patterns using development indicators, as well as developing indices and measurements based on these definitions, would mean understanding gender inequalities within certain limits while ignoring their broad scope and complex nature.